

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

**TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI FAKULTETI
TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI KAFEDRASI**

Mamarasulova Shoiraxon Muhammad qizi

**INGLIZ VA O‘ZBEK MAQOLLARINING
LINGVOKULTUROLOGIK VA SEMENTIK XUSUSIYATLARI**

**5120201 – Tarjima nazariyasi va amaliyoti ta‘lim yo‘nalishi bo‘yicha
bakalavr darajasini olish uchun taqdim etilayotgan**

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: Nasrullaeva T.

Ilmiy maslahatchi: f.f.n. Turdiyeva N.

Mazkur bitiruv malakaviy ishi
“Tarjima nazariyasi va amaliyoti”
kafedrasi majlisida muhokama
qilindi va himoyaga tavsiya etildi.

Bayonnoma №_____2020–yil

Kafedra mudiri: _____ Qo‘ldoshev O‘.O‘.

Samarqand – 2020

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I bob. Ingliz va o'zbek maqollari haqida nazariy qarashlar.....	9
1.1. Maqollar va ularning umuminsoniy xususiyatlari.....	9
1.1.1. Maqollarning xalq og'zaki ijodining boshqa janrlariga nisbatan o'xshash va farqli jihatlari.....	14
1.2. O'zbek xalq maqollarining o'zbek folklorshunosligida o'rganilishi.....	20
1.3. Ingliz xalq maqollarining ingliz folklorshunos olimlari tomonidan tadqiq etilishi.....	29
I bob bo'yicha xulosa.....	35
II bob. Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik xususiyatlari.....	38
2.1. Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik jihatlari tahlil qilishda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini tasvirlash.....	38
2.2. Ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarning mavzu jihatidan bir-biriga o'xshash tomonlari.....	47
2.3. Ingliz va o'zbek maqollarida mentalitet va milliy xarakterning ifodalanishi..	54
II bob bo'yicha xulosa.....	60
III bob. Ingliz va o'zbek maqollarining semantik xususiyatlari.....	62
3.1. Mehnat va mehnatsevarlik haqidagi ingliz va o'zbek maqollarining semantik tahlili.....	62
3.2. Yaxshilik va yomonlik mavzusiga oid bo'lgan o'zbek va ingliz tillaridagi maqollarning o'zaro o'xshash va farqli jihatlari	66
3.3. Inson xususiyatlarini ko'rsatuvchi hayvon obrazlari qatnashgan ingliz va o'zbek maqollarining tahlili.....	73
III bob bo'yicha xulosa.....	80
Umumiy xulosa.....	82
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.....	86
Ilova.....	92

KIRISH

Bugun O'zbekiston Respublikasi barcha rivojlangan davlatlar tan olgan va dunyo hamjamiyatida o'z o'rniga ega bo'lgan mustaqil davlatlardan biridir. Respublikamizda bo'layotgan jamiyatning barcha sohasidagi yangiliklar O'zbekistonimizning yanada gullab yashnashiga olib bormoqda. Yurtimizda ayniqsa ta'lim jarayoniga katta e'tibor berilayotgani yoshlar ta'lim-tarbiyasiga o'zining ijobiy hissasini qo'shmoqda. Ayni vaqtda, O'zbekistonda chet tillariga, ayniqsa ingliz tiliga, bo'lgan qiziqish va talabning ortib borishi natijasida ta'lim tizimida chet tillarini o'qitish bo'yicha yangi qaror va farmonlarning ijrosi davlatimiz miqyosida olib borilmoqda.

Hozirgi zamon tilshunosligida, shu jumladan qiyosiy tilshunoslikda va folklorshunoslikda maqollarni chuqurroq o'rganish bugungi kun qiyosiy tilshunoslikda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Uning muhim xususiyati shundaki, u fanlararo xarakterga ega bo'lib, ilm-fanning har bir sohasida tadqiq etilmoqda. Natijada paremiologiya, ya'ni maqollarni o'rganish tilshunoslikda alohida soha sifatida paydo bo'ldi.

Mazkur Bitiruv malakaviy ish (BMI) mavzusining **dolzarbligi**. Maqollar xalq o'g'zaki ijodining katta ahamiyat kasb etadigan janrlaridan biri bo'lib, bugungi kunda maqollarni qiyosiy tilshunoslikda chuqur o'rganish orqali tilshunoslikning yangi qirralari ochib berilyapti. Mavzuning eng muhim dolzarb jihatlaridan biri shundaki, bir tomonda xorijiy tillarga qiziqishning o'sishi bo'lsa, ikkinchi tomondan ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarning lingvokulturologik va semantik xususiyatlarini har ikkala tilda qiyosiy o'rganish va ularni o'xshash va farqli tomonlarini umumlashtirishdir. Ayniqsa, o'zbek va ingliz maqollarini qiyosiy o'rganish asnosida har ikkala xalqning madaniy va milliy odatlarini tilga qay daraja aks etganini ifodalab, xalqlarning mentalitetidagi o'zaro o'xshash va farqli tomonlarini isbotlab beradi. Mazkur masalani o'rganish uchun ingliz va o'zbek xalqining milliy madaniyatini ifodalovchi maqollarni qiyoslash, milliy mentalitet va uni ifodalovchi xususiyatlarini tahlil etish lozim.

Tadqiqot obyekti sifatida K.M.Karomatova va H.S.Karomatovlarning “Proverbs. Maqollar. Пословицы” kitobidagi 2000 ga yaqin ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollar olindi.

Tadqiqot predmeti esa ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning lingvokulturologik va semantik xususiyatlarini kognitiv, lingovamadaniy va pragmatik jihatdan tadqiq etishdir.

Tadqiqot maqsadi o‘zbek va ingliz tillaridagi maqollarning grammatik, semantik, uslubiy yo‘sinda ko‘plab ilmiy ishlar qilingan bo‘lishiga qaramay, ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning lingvokulturologik va semantik xususiyatlari qiyosiy, lingovamadaniy va pragmatik jihatdan hali to‘la-to‘kis yoritib berilmagan. Shunga ko‘ra, mazkur tadqiqotda, ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning lingvokulturologik va semantik xususiyatlarini qiyosiy, lingovamadaniy va mavzuviy jihatdan tadqiq etish asosiy maqsad qilib olindi. Mazkur maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi **vazifalarni** bajarish lozim deb topildi:

1. Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarning nazariy masalalari, qonuniyatlari va tamoyillarini aniqlab olish;
2. “Maqol” terminining folklorshunoslik va tilshunoslikda bog‘liq holda qo‘llanilish xususiyatlarini aniqlash;
3. Maqollarni xalq og‘zaki ijodining boshqa janrlaridan farqli va o‘xshash jihatlarini keltirish;
4. Ingliz va o‘zbek maqollarining har ikki tilda qay darajada o‘rganilganligini aniqlash;
5. O‘zbek va ingliz maqollarining lingvokulturologik jihatlarini tahlil qilishda til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini tasvirlash;
6. Ingliz va o‘zbek xalq mentalitetini ifodalovchi maqollarning qiyosiy tahlillarini qilgan holda, o‘zbek va ingliz tillaridagi o‘xshashlik va farqli jihatlarni o‘rganish;
7. Ingliz va o‘zbek tillaridagi nutqda o‘ta faol bo‘lgan maqollarni tematik guruhlariga ajratib, ularning semantik tahlillarini olib borish.

Tadqiqotning asosiy masalalari va farazlari:

1. Maqollar ham folklorshunoslikda ham tilshunoslikda o‘rganiluvchi paremiologiya sohasining asosiy qatlami bo‘lib, u ongning o‘ziga xos kognitiv mikrostrukturasini tashkil etadi. O‘z semantikasida madaniyatning bir bo‘lagini aks

ettiruvchi til birligi-lingvokulturema va axbarotni saqlovchi, uzatuvchi va qayta ishlovchi kognitiv mexanizm sifatida namoyon bo'ladi;

2. Ingliz va o'zbek maqollarida milliy mentalitetni ifodalovchi ayrim maqollar ingliz va o'zbek tillarida o'zining farqli jihatlarini ko'rsatadi. Ya'ni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilingan ayrim o'zbek va ingliz xalq maqollari ba'zan ikki xalq tomonidan bir xil, ba'zan umuman boshqacha ifoda bilan o'zining xususiyatlarini ochib beradi;

3. Ingliz va o'zbek maqollarida xalqning o'tmishidan bugungi kunigacha bo'lgan barcha o'zbek va ingliz millatiga xos urf-odatlar o'z aksini topgan va xalq o'g'zaki ijodining namunalari sifatida maqollar bu vazifani bajarishda yetakchilik qiladi;

4. Har ikki tildagi maqollarni qiyosiy tahlil qilish jarayonida xalqning mentaliteti va milliy xarakteri asosiy yetakchi hisoblanadi. Shu o'rinda ingliz va o'zbek xalqining o'ziga xos mentaliteti va urf-odatlaridan kelib chiqqan holda tildagi maqollar ixcham va ifodali tarzda xalqlarning milliy o'zligini ko'rsata oladi;

5. Ingliz maqollarini o'zbek tiliga yoki o'zbek maqollarini ingliz tiliga tarjima qilish va maqollarning muqobil variantlarini keltirish jarayonida aynan ma'no mazmunini saqlab qolish juda muhim hisoblanadi. Bitiruv malakaviy ish mavzusi bo'yicha qisqacha adabiyotlar tahlili. Ishda asosiy manba sifatida K.M.Karomatova va H.S.Karomatovlarning "Proverbs. Maqollar. Пословицы" kitobidan foydalanilgan. Unda ingliz, o'zbek va rus tillaridagi 6000 ga yaqin maqollarning ekvivalentlari keltirib o'tilgan bo'lib, ishda aynan shu manbadan olingan o'zbek va ingliz tillaridagi eng faol mavzudagi maqollarning lingvokulturologik va semantik tahlillari qilingan. Bundan tashqari o'zbek tilshunos olimlaridan To'ra Mirzayev, Asqar Musaqulov, Bahodir Sarimsoqovlar tomonidan tuzilgan "O'zbek xalq maqollari" ning oxirgi nashridan o'zbek xalq maqollari keltirilgan. Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovlarning «Hikmatnoma», "Ma'nolar xazinasini" kitoblaridan o'zbek xalq maqollarining semantik xususiyatlarining ifodalanishi va K.Imomov, T.Mirzayev, B.Sarimsoqov,

O.Safarov “O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi” kabi manbalardan o‘zbek xalq maqollarining nazariy asoslari keltirib o‘tilgan. Ushbu manbalardan foydalanilgan holda, maqollarning leksik-grammatik, leksik-semantik tabiati va stilistik xususiyatlarini, ularning paydo bo‘lish manbalari va shakllanish xususiyatlari atroflicha ochib berilgan.

Ingliz olimlarining maqollarga doir yaratilgan eng mukammal kitoblari to‘liq o‘rganilib chiqilgan holda, asosan, Honek, R.ning “A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom” asaridan ingliz maqollarining nazariy asoslari, professor Maydarning “Proverbs: A Handbook” kitobidan ingliz tilidagi eng mashxur maqollarning semantik tahlillaridan foydalanilgan. Arora, S.ning “The Perception of Proverbiality” asaridan ingliz maqollarida badiiy san’atlarning ishlatilish o‘rinlari keltirilgan. Jon Simpson va Jennifer Spiklarning “The Oxford dictionary of Proverbs” ning 5- nashridan foydalanilgan.

Tadqiqotda **qo‘llanilgan uslublar**ning qisqacha tavsifi. O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.Mirziyoyevning fan, ta‘lim-tarbiya va madaniyat sohasidagi strategik yo‘nalishlarini aniqlash, zamonaviy davlat ta‘lim standartlarini tayyorlash va har tomonlama barkamol insonni tarbiyalashga qaratilgan qonunlar, boshqaruv hamda me‘yoriy hujjatlar tadqiqotimizning bosh metodologik asosini tashkil etadi.

Bitiruv malakaviy ishida asosiy manba sifatida K.M.Karomatova va H.S.Karomatovlarning “Proverbs. Maqollar. Пословицы” kitobidan foydalanilgan. Unda ingliz, o‘zbek va rus tillaridagi 6000 ga yaqin maqollarning ekvivalentlari keltirib o‘tilgan bo‘lib, ishda aynan shu manbadan olingan o‘zbek va ingliz tillaridagi eng faol mavzudagi maqollarning lingvokulturologik va semantik tahlillari qilingan. Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovlarning «Hikmatnoma», “Ma‘nolar xazinasini” kitoblaridan o‘zbek xalq maqollarining semantik xususiyatlarining ifodalanishi va K.Imomov, T.Mirzayev, B.Sarimsoqov, O.Safarov “O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi” kabi manbalardan o‘zbek xalq maqollarining nazariy asoslari keltirib o‘tilgan. Ushbu manbalardan foydalanilgan

holda, maqollarning leksik grammatik, leksik-semantik tabiati va stilistik xususiyatlarini, ularning paydo bo'lish manbalari va shakllanish xususiyatlari atroflicha ochib berilgan.

Ingliz olimlarining maqollarga doir yaratilgan eng mukammal kitoblari to'liq o'rganilib chiqilgan holda, asosan, Honek R.ning "A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom" asaridan ingliz maqollarining nazariy asoslari, professor Maydarning "Proverbs: A Handbook" kitobidan ingliz tilidagi eng mashxur maqollarning semantik tahlillaridan foydalanilgan. Arora S.ning "The Perception of Proverbiality" asaridan ingliz maqollarida badiiy san'atlarning ishlatilish o'rinlari keltirilgan.

Mazkur malakaviy ishda kontekstual tavsiflash, qiyosiy va statistik shuningdek semantik va lingvokulturologik tahlil metodlari qo'llanilgan. Shu bilan birga, konseptual tahlil va kross-madaniy tahlil **metodlardan** ham foydalanildi.

Tadqiqot natijalarining **nazariy va amaliy ahamiyati**. Tadqiqotimiz madaniyatlararo kommunikatsiya asoslari, kognitiv tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik va qiyosiy tilshunoslikdagi nazariya hamda metodlarga asoslandi. Tadqiqot natijalari umumiy tilshunoslik, til va jamiyat, til va tafakkurning o'zaro ta'siri, kognitiv bilish jarayonida tilning o'rni va ahamiyati kabi muammolarni ishlab chiqishda nazariy va amaliy ahamiyatga egadir.

Tadqiqot uchun to'plangan til materiallari va ularning tahlilidan umumiy tilshunoslik, sotsiolingvistika va psixolingvistika, leksikologiya, kognitiv tilshunoslik kurslari bo'yicha ma'ruzalar o'qitishda, filologiya fakultetlari talabalari uchun esa o'quv qo'llanmalari, darsliklar, lug'atlar tuzish uchun ham nazariy ham amaliy ahamiyatga ega.

Bitiruv malakaviy ishining **ilmiy yangiligi** quyidagilar bilan izohlanadi:

- ishda ilk bor ingliz va o'zbek tillaridagi maqollarning lingvokulturologik va semantik jihatlari tematik guruhlariga bo'lingan holda chuqur qiyosiy tahlil etildi;
- ingliz va o'zbek tillaridagi hali uncha ko'p tadqiq etilmagan, ya'ni diniy mavzudagi maqollarning qiyosiy tahlili qilindi;

- o'zbek va ingliz tillaridagi mehnatsevarlik, yaxshilik va yomonlik va hayvon obrazlari qatnashgan bir qancha maqollarning o'zbek va ingliz tillaridagi o'xshash va farqli jihatlari atroflicha tahlil qilindi;

– tadqiqotda har ikki tildagi mavjud ayrim maqollarning ijtimoiy-madaniy, kognitiv-psixologik va fiziologik xususiyatlarini aniqlash yordamida ularning shakllanish asoslari ko'rsatildi.

Bitiruv malakaviy ishining **tuzulishi va hajmi**. Bitiruv malakaviy ish 99 betdan iborat bo'lib, kirish, uch bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati va ilovadan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining kirish qismida ishning dolzarbligi, metodologik asosi va tadqiq usullari, muammoning o'rganilish darajasi, tadqiqot obyekti va predmeti, tadqiqot maqsadi va vazifalari, bitiruv malakaviy ishning ilmiy yangiligi, tadqiqot manbalari shuningdek, ishning ilmiy va amaliy ahamiyati haqida qisqacha, aniq va mukammal ma'lumot beriladi.

Ish uch bobdan iborat bo'lib, har bob 3 qismni o'z ichiga oladi. Har bobdan so'ng xulosalar keltirilgan va umumiy xulosa ish so'nggida berilgan.

Barcha foydalanilgan manbalar adabiyotlar ro'yhatida keltirilgan.

I BOB

INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARI HAQIDA NAZARIY QARASHLAR

1.1. Maqollar va ularning umuminsoniy xususiyatlari.

Millatni o'zligini ko'rsatuvchi milliy qadriyatlarni, xalqning madaniyatini ifodalovchi omillardan biri bu xalq og'zaki ijodidir. Xalq o'g'zaki ijodining eng muhim janrlaridan biri bo'lmish maqollar tilshunoslik va folklorshunoslikda o'rganilayotgan eng muhim mavzulardan biridir. Folklorning eng muhim janrlaridan biri bo'lgan maqollarni, umuman, xalq ijodiyotini o'rganish, tadqiq qilish, bugungi kunda juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy ishimizning ushbu bobida o'zbek va ingliz maqollarining umuminsoniy xususiyatlari va ularning xalq og'zaki ijodining boshqa janrlariga nisbatan o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqishga qaratilgan. Shuningdek o'zbek va ingliz xalq maqollarining tilshunoslikda o'rganilish jihatlarini keltirib, bu soha bo'yicha faoliyat ko'rsatgan olimlarning nazariyalari bilan yaqindan tanishib chiqamiz.

Til, falsafa va badiiy ijodning o'ziga xos hodisasi sifatida yuzaga kelgan xalq maqollari folklorning ixcham shakl, ammo teran mazmunga ega bo'lgan bir janridir. Har biri tilimiz ko'rkini, nutqimiz nafosatini, aql-farosat va tafakkurimiz mantiqini hayratomuz bir qudrat bilan namoyish eta oladigan bunday badiiyat qatralari xalqimizning ko'p asrlik hayotiy tajribalari va maishiy turmush tarzining bamisoli bir oynasidir. Bu badiiy oynada uning hayotga, tabiatga, inson, oila va jamiyatga munosabati, ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy-estetik va falsafiy qarashlari, qisqasi, o'zi va o'zligi to'la namoyon bo'lganidir [24; 3 b.]. Shu sababli maqollar g'oyatda keng tarqalgan bo'lib, asrlar davomida jonli so'zlashuv va o'zaro nutqiy munosabatlarda foydalanibgina qolmay balki badiiy, tarixiy va ilmiy asarlarda, siyosiy va publitsistik adabiyotlarda ham doimiy ravishda qo'llanilib kelingan va bugungi kunda ham juda faoldir. Maqollar xalq donishmandligining nodir namunalari sifatida og'zaki badiiy ijodning keng tarqalgan mustaqil janridir. Shartli ravishda ularni xalqona axloq odob qoidalari deb atash mumkin. Zero, maqollar xalqning asrlar davomida hayotiy tajribalarida

sinalgan ijtimoiy-siyosiy, ma`naviy-madaniy, axloqiy-falsafiy qarashlarining g'oyat ixcham, lo'nda, siqiq va obrazli ifodasidan tug'ilgan hodisadir. Maqollar maxsus ijod qilinmaydi, balki ma`lum bir sharoit taqozosi tufayli sinalgan hayotiy tajribadan tug'iladigan xulosaning axloqiy bahosi sifatidagi hukm bo'lib yuzaga keladi. Ular insonlarning turli sohalaridagi faoliyatlari jarayonida uzoq muddatli sinovlardan o'tgan turmush tajribalarining hosilasi, barqaror va o'zgarmas, to'g'ri va haqqoniy xulosasi tarzida yuzaga kelganligini ko'rsatadi. Xalq paremik ijodiyoti o'ziga xos qonuniyatlar va rivojlanish tamoyillariga ega. Uning bu xususiyatlarini folklorshunoslikning paremiologiya sohasi o'rganadi. Maqollar ustida izlanishlar olib borar ekanmiz, shu o'rinda paremiologiya sohasiga murojaat qilishimiz shart. Paremia grekcha so'z bo'lib, hikmat, naql, hikmatomuz obrazli ibora ma'nolarini anglatadi. Xalq parameki ijodiyoti namunalarini to'plash va yozib olish hamda kitobat qilish bilan esa paremiografiya shug'ullanadi. Folklorda maqol janri hikmatga yo'g'rilganligi, g'oyat ixcham, lo'nda va obrazli ifodalanishi bilan xalq paremik ijodining bir qismini tashkil etadi. Biroq maqol janri bugungi kungacha alohida adabiy tur sifatida e'tirof etilmay, goh xalq nasri, goh xalq poeziyasi tarkibida mavhum holda kichik tur tarzida ko`rib kelinmoqda.

Maqol xalqning ko'p asrlar mobaynida ijtimoiy- iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotda to'plagan tajribalari, kuzatishlari asosida yuzaga kelgan ixcham, chuqur mazmunga ega bo'lgan og'zaki ijod janrlaridan biridir. Maqol atamasi arabcha – qavlun – gapirmoq, aytmoq so'zidan olingan bo'lib, aytilib yuriladigan ifoda va iboralarga nisbatan qo'llaniladi. Barcha tomonidan deyarli bir xilda aytilib, bir xilda tushuniladigan ibora, ifodalar, asosan, maqol janrini tashkil qiladi [18; 91 b.]. Demak, xalq maqollari ommaning muayyan voqea, hodisalar haqidagi xulosalarini, hukm va tavsiyalarini o'zida mukammal tarzda mujassamlashtirgan o'ziga xos badiiy shaklga ega bo'lgan ifoda va iboralardan iboratdir.

O'zbek xalq maqollari ko'pincha maqol, masal, matal, zarbulmasal, naql, hikmat, foyda, hikmatli so'z, tanbeh, mashoyixlar so'zi, donolar yoki

donishmandlar so'zi, oqinlar so'zi va otalar so'zi atamalari bilan el orasida mashxur. Ko'pincha ilmiy taomilda maqol atamasi iste'moldadir.

Maqollar o'z tabiatiga ko'ra xalqaro janr hisoblanadi. Dunyoda o'z maqollariga ega bo'lmagan xalqning o'zi yo'q. Chunki har bir xalq hayotiy tajribalarini maqollar shaklida avlodlarga qoldiradi. Shuning uchun ham turli xalqlar og'zaki ijodida mazmun va shakl jihatidan bir-biriga yaqin hamda hamohang maqollar ko'p uchraydi. Chunki har bir xalq hayoti va tarixida juda ko'p o'xshashliklar, umumiyliklar mavjud [18; 91 b.].

Ingliz tilida maqol atamasi asosan "proverb" so'zi orqali ifodalanadi. Ba'zan ko'plab adabiyotlarda: adages, dictums, maxims, mottoes, precepts, saws, truisms so'zlari orqali ham maqol tushunchasini berishimiz mumkin. O'zbek xalq maqollari singari ingliz xalq maqollari ham ingliz folklorning eng keng tarqalgan janrlaridan biridir. Ko'pincha tuzilishi, folklorda o'rganilishi va yana boshqa jihatlari bilan o'zbek maqollariga o'xshash holda umumiy jihatlarni ko'rsatadi.

Xalq maqollariga murojaat etganda, ulardagi tarixiylikni hisobga olish lozim. Chunki bugungi kunda nutqimizda ishlatilayotgan maqollarning ko'pchiligi o'tmishda yaratilganligi bilan xalq psixologiyasi, dunyoqarashidagi cheklanganliklar va ziddiyatlar aniq ifodasini topgan. Binobarin, xalq maqollarini to'plash, ularning tabiatdagi turli davrlarga xos qatlamlarini izchil sinfiylik nazaridan o'rganish lozim. Masalan o'zbek xalq maqollaridan biri "*Boy boyga boqar, suv soyga oqar*" maqolini jamiyatning qaysi davrida va qanday sinf vakillari tomonidan aytilganligini anglash bir qarashda qiyin. Agar maqol mehnatkash xalqning nutqida qo'llanilgan bo'lsa, u shu sinf manfaatlariga xizmat qiladi yoki aksincha. Yoki ingliz maqollaridan "*A fool's bolt is soon shot*" maqolini ko'rib chiqsak. Maqolning tarjimasini- ahmoqning kamon o'qi tezda otilar. O'zbekcha muqobil varianti "*Ahmoqning boshiga aql yopishtirib qo'ysang, qo'li bilan ko'chirib tashlaydi*". Agar tarjimadan kelib chiqadigan bo'lsak maqolni uzoq o'tmishda yaratilganligiga shubhamiz yo'q, albatta. Chunki unda ishlatilgan "*bolt*" ya'ni "*kamon o'qi*" o'tmishda, urush davrlarida yaratilgani sezilib turadi. Demak,

maqollardagi konkret sinfiy funksiya ularning nutqda qo'llanish o'rniga qarab belgilanadi. Ammo maqollar qaysi davrda yaratilishidan qat'iy nazar, ular yana nutqqa qaytib faollashishi mumkin. Biz bu fikrimiz bilan "*Boy boyga boqar, suv soyga oqar*" yoki "*A fool's bolt is soon shot*" maqollarini bugungi kunda nutqimizda faol emas demoqchiasmiz. Biz bu holatda maqollarning kelib chiqishi yoki yaratilishi ma'lum bir davrga, holatga bog'liq bo'lishini aytmoqchimiz xolos.

Ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar bilan shartlangan holda maqollar mazmunida turli darajadagi o'zgarishlar – torayish yoki kengayishlar yuz beradi. Mana shu faktning o'ziyoq maqolning jamiyat hayoti, xalq turmushi bilan bevosita bog'lanishda ekanligini ko'rsatadi [18; 93 b.].

Demak, maqollar xalq hayotini, uning o'tmishdagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy turmush darajasini o'rganishda asosiy vazifani o'taydi. Haqiqatdan ham maqollar turli ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni, xalqning etik va estetik normalarini, etiqodiy tasavvurlarini, maishiy turmushi va mehnat tarzini, sevgi va nafratini, orzu va intilishlarini obyektiv baholaydi. Mashhur rus yozuvchisi L.N.Tolstoy "Har bir maqolda men shu maqolni yaratgan xalq siymosini ko'raman" degan edi va bu yuqorida keltirgan barcha fikrlarimizni tasdiqlay oladi. Maqollarning yana bir muhim jihatlaridan biri ulardagi ibratlilik. Maqollarda har doim ibratli fikr aytiladi. Lekin har qanday ibratli fikr maqol bo'lavermaganidek, ibratli fikrlarning maqollarga aylanishi uchun bir qancha shartlar mavjud. Ular quyidagicha:

- Maqolga aylanuvchi ibratli fikr xalqning uzoq yillar mobaynidagi hayotiy tajribasida sinalgan bo'lishidadir. Hayotiy tajribada sinalgan har qanday fikr kishini ishontira oladi;

- Maqolda ifodalangan ibratli fikr alohida shaxsgagina emas, balki umuminsoniy xarakter kasb etishida;

- Sinalgan umuminsoniy fikr ixcham, mukammal badiiy shaklga ega bo'lishi shartdir [18; 93 b.].

Aynan shu sabablar oqibatida xalq maqollari juda ham sekinlik bilan yaratilish va unutilish xususiyatiga ega. Bu xususiyatlar jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy strukturasi, bu strukturaning barqarorlik yoki beqarorlik darajasi bilan bog'liq holda amalga oshadi.

Maqollardagi pand-nasihati xarakteri ularni yanada jonli va kuchli ta'sirchanligini oshiradi. Masalan: Inglizcha "*A bad excuse is better than none*" o'zbek tiliga – xohlamasdan kechirim so'rash, umuman so'ramagandan yaxshi deb tarjima qilinadi. O'zbekcha muqobil variant sifatida "*Yaxshi gap bilan ilon inidan chiqar, yomon gap bilan musulmon dinidan*" maqolini keltiramiz. Ko'rinib turganidek, ushbu maqollar pand-nasihati mazmunidagi ma'noni beradi. Ya'ni, shaxsga har doim shirin so'zli va yaxshi kalomli bo'lish kerakligini anglatadi. Maqolning har ikki tildagi variantlari ham bir xil ma'noni beradi.

Maqollarni o'rganish jarayonida uning tuzulishi, qanday ko'rinishdagi sintaktik butunliklar orqali tashkil topgani muhim omildir. Maqollar tuzilishiga ko'ra, bir va bir necha sintaktik butunliklar asosida tashkil topgandir. Bir sintaktik butunlikdan iborat maqollar, odatda bir qisimli maqollar sanalib, ko'pincha darak gap yo'sinida bo'ladi. Aynan shu tomonlari bilan o'zbek va ingliz xalq maqollari juda o'xshashdir. Quyidagi maqollar orqali fikrimizni isbotlashga harakat qilamiz.

1. *The absent is always in the wrong - O'zi yo'qning — ko'zi yo'q.* 2. *There is no accounting for tastes - Har kim suygan oshini ichadi.* 3. *Actions speak louder than words-Gap bilguncha — ish bil.* 4. *Advise none to marry or go to war-Har kimning niyati o'zining yo'ldoshi.*

Aksariyat maqollar ikki qismdan tashkil topgan bo'lib, bir qismi tasviriy mohiyatga ega, ikkinchi qismi xulosadan iboratdir: 1. *After dinner sit a while, After supper walk a mile.* 2. *Qorning ochmasdan ovqat yegin, Qorning to'ymasdan qo'l artgin.* 3. *Art is long, life is short.* 4. *Ilmsiz — bir yashar, ilimli — ming yashar.* O'zbek tilida ba'zan 4 komponentli maqollar ham uchrab turadi. Biroq ingliz maqollari orasida 4 komponentli maqollar kam uchraydi. *Zamon seni o'qitar, tayog bilan so'kitar. Sabog'ingni bilmasang, do'konda bo'z to'qitar* [19; 5 b.]. Bir qisimli

maqollarga nisbatan ko'p qismli maqollar nisbatan tez o'zgarishga moyilroqdir. Sababi ba'zi holatlarda maqol aytuvchining unda ifodalanayotgan ma'noni to'laligicha tushunib yetmasligi yoki eshitganini eslay olmasligi natijasida o'zicha qo'shimcha so'zlar yoki izohlar qo'shishi tufayli maqolning mazmuniga yoki tuzilishiga jiddiy zarar yetkazilishi mumkin. Bunday vaziyatda o'sha maqolda asosiy fikrni tashuvchi so'zlardan birining tushirib qoldirilishi mumkin. Binobarin, maqollarni aytish va tinglash ham alohida e'tibor va ma'suliyatni taqozo etadi. Aks holda beparvolik tufayli maqolning asl ma'nosiga putur yetkazilib, kelajak avlodga noto'g'ri talqinda o'tib qolishi va asl ma'nosiga nisbatan zid ma'noda qo'llanilishi mumkin.

Maqollar shakliga ko'ra, nasriy hamda she'riy tuzulishga ega bo'ladi. *All asses wag their ears- Ahmoq aql o'rgatar. Barking dogs seldom bite - Qopag'on it tishini ko'rsatmas* kabi maqollar nasriy tuzulishdagi maqollar hisoblanadi. O'zbek xalq maqollari ichida she'riy shakldagi maqollar ingliz maqollariga nisbatan ko'p uchraydi. She'riy shakldagi maqollarda o'ziga xos vazn, qofiya va ohangdorlik mavjud. *Oltovlon ola bo'lsa, og'zidagin oldirar. To'rtovlon tugal bo'lsa, tepadagin endirar* [18; 97 b.]. She'riy tuzulishdagi maqollarda ritmik-sintaktik parallelizmlar, alliteratsiya, qofiya va boshqa ko'pgina poetik vositalar ifodalanadigan ibratli fikrni jarangdor, ohangdor, libos bilan bezantirsa, ayrim hollarda oddiy so'zlarning takrorlari yoki radiflar ham qofiya vazifasini o'taydi. Masalan: *Yomonga bo'ldim yo'ldosh, ishimga bo'lmadi qo'ldosh. Yaxshiga bo'ldim yo'ldosh, ishimga bo'ldi qo'ldosh* [18, 97 b.]. Bu hodisa ko'proq o'zbek maqollari uchun xosdir. Asosan o'zbek maqollarining katta ko'pchiligida alliteratsiya, qofiya kabi poetik vositalarning ishtiroki ko'p kuzatiladi.

1.1.1. Maqollarning xalq og'zaki ijodining boshqa janrlariga nisbatan o'xshash va farqli jihatlari.

Maqollar insoniyatning turmush tajribalari zaminida tug'ilgan va xalq donoligini ifodalaydigan qisqa, ko'pincha she'riy formadagi hikmatli so'zlar,

chuqur ma'noli iboralar bo'lib, o'ta ixcham, pishiq va puxtaligi bilan xalq og'zaki ijodidagi boshqa janrlardan farq qiladi.

A.M. Gorkiy xalq maqollarining roliga yuksak baho bergan edi. «Eng ulug' donolik so'zining soddaligidir»-deb yozadi u. Ularda butun-butun kitoblar mazmuniga teng keladigan fikr va sezgilar mavjud bo'ladi [52; 114 b.]. Bu yerda olim maqol va qo'shiqlarning shakliy ko'rinishlariga, sermazmunligiga baho berib, ularni o'zaro tenglashtiryapti. Lekin biz bu bilan qo'shiq va maqol xuddi bir xil xususiyatga ega janr deb hisoblamasligimiz kerak. Qo'shiq, yor-yor, o'lan kabi lirik janrlarda voqelik shaxsning kechinmalari fonida ifodalansa, xalq maqollarida ana shu kechinmalar haqidagi xulosalar lo'nda ifodalanadi. Demak, lirik janrlarda kechinmadan hukmga qarab, maqollarda hukmdan kechinmaga qarab intilish yetakchilik qiladi. Epik janrlar bo'lmish xalq dostonlari, ertaklari, afsona va rivoyatlari, latifalar, rang- barang obrazlarning xatti-harakati, kechinmalari orqali aks ettirilsa, maqollar voqelikning xulosasini hukmlar orqali aks ettiradi. Demak, maqolda voqealarning kechishi emas, balki ulardagi xulosa va hukm ifodalanadi. Binobarin, epik janrlarda yo'nalish harakat va holatdan hukmga tomon yo'nalgan bo'lsa, maqollarda hukmdan harakat va holat tomon yo'nalganlik boshchilik qiladi [18; 91 b.].

Yuqorida keltirilgan ikki xususiyatdan shu narsa ma'lum bo'ladiki, hajman ixcham bo'lgan maqollarda olam-olam kechinma bayoni ulkan dostonlarga jo bo'luvchi voqealarni o'z ichiga oladi. Boshqacha aytganda, har bir maqolning mazmunidagi real voqelikdagi faktlar orqali ulkan hajmdagi asarlar yaratilishi mumkin.

Xalq og'zaki ijodi janrlari sirasida hajmi, tashqi shakliy xossalari hamda voqelikni aks ettirish tarzi jihatidan maqollarga yaqin turuvchi matal, topishmoq kabi janrlar mavjud bo'lib, bu janrlar orasidagi o'xshash jihatlarning ko'pligi tufayli, ular orasidagi farqlarni anglash biroz muammo tug'dirishi mumkin [18; 92 b.]. Bugungi kunda barcha xalqlarning folklorida bu muammolarga duch kelishimiz mumkin. Xuddi o'zbek tilidagi singari ingliz tilidagi maqollarda ham

shu masalaga duch kelamiz. Ya'ni, ingliz tilida maqol "proverb", matal "saying", va topishmoq "riddle" lar bir – biriga yaqin xalq og'zaki janrlari hisoblanadi. O'zbek xalq maqollar singari ingliz xalq maqollari ham matal va topishmoqlardan quyidagi xususiyatlar orqali keskin farqlanib turadi. Bular quyidagicha:

1. Maqolda fikr aniq, tugal xulosa, lo'nda hukm tarzida ifodalanadi. Matalda esa tugal fikr ifodalanmaydi. Topishmoq shaklan maqollarga yaqin tursa ham, biroq voqelikni aks ettirish tarzi, asosan fikrni jumboqli shaklda yashirib ifodalash bilan maqollardan keskin farqlanib turadi [18; 92 b.].

Bir qarashda maqol va topishmoqlarning yaqqol farqi sezilib turadi. Ammo maqol va matal o'rtasidagi farqni darrov anglash biroz qiyinroq. Xalq og'zaki ijodida maqol bilan bir qatorda matallar ham qo'laniladi. Bu ikki terminning farqini bilish kerak. Matal maqollardan farq qiladi. Matal ko'chma ma'noda ishlatiluvchi xalq majoziy iboralarining bir turidir. Matal o'z ma'nosini boshqa ma'noga ko'chirgan so'z birikmalaridan iborat bo'ladi [18; 92 b.]. Masalan, *Aql - ko'rga, ko'z soqovga* – til maqolini tahlil qiladigan bo'lsak, ko'r odam aqlli bo'lsa yo'lini topadi ya'ni dono kishi har doim o'z yo'lini topa oladi kabi hukm surilgan. Lekin "*Temirni qizig'ida bos*" deyilganda aniq va tugal hukm yo'q. Bu matal bo'lib, ko'chma ma'noda, ya'ni ishni o'z vaqtida bajarish zarur ma'nosida kelayapti. U atigi obrazli ifoda sifatida qotib qolgan. Yoki "Tepdim - terakka chiqdim" topishmog'ini ko'rib chiqadigan bo'lsak, unda "uzangi" predmeti jumboqlangan. Topishmoqda hech qanday ibratlilik yoki hukm ifodalangani yo'q. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, topishmoqlar va maqollar o'rtasida shakliy yaqinlikdan boshqa hech qanday yaqinlik yo'q. Ingliz xalq maqollarida ham huddi shunday holatni kuzatish mumkin.

Masalan, "*There is no place like home*" maqolida o'z tug'ulib o'sgan uying oltindan ham afzal, qadrli ekanligi ifodalanadi. Maqolda tugal hukm va aniq xulosa mavjud. Ingliz matallaridan biri "*Build one's house upon the sand*" ni tahlil qilsak "qum ustiga uy qurmoq" ma'nosini beradi. Agar uni ko'chma ma'noda tahlil qiladigan bo'lsak, "Birovning ko'nglini puch yong'oq bilan to'ldirmoq" ma'nosini

anglatadi. Ko'rib turganingizdek, matallar maqollar kabi tugal hukmni ifodalamaydi. Yoki topishmoqlardan "It's running night and day, but it never runs away" topishmog'ida kecha kunduz tinmay ishlaydigan narsa ya'ni "soat" so'ralyapti. Topishmoqda soatni tinmay ishlashi ifodalangan va hech qanday hukm yoki xulosa ko'rsatilmagan.

2. Maqollarda muayyan hukmni mantiqiy izchilikda, keskin qutbiylikda ifodalash yetakchilik qiladi. Shuning uchun ham maqolda voqelik yo izchil ijobiy, yo keskin salbiy jihatdan baholanadi. Fikr keskin qutbiylikda ifodalanganligi uchun ham har bir maqolda ikki mantiqiy markaz mavjud. Bu markazlar mazmunan bir- birlariga yo o'xshatiladi, yo taqqoslanadi, yoki butunlay zid qo'yiladi [18; 92 b.].

Masalan, "*Ko'p gapirma, ko'p ishla*" inglizcha "*Speak less but do more*" maqolida zid qo'yish orqali yaxshi va yomon xislatlar ifodalanyapti.

3. Maqollar o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llana olish imkoniga ega bo'lsa, matallar faqat ko'chma ma'noda qo'llanadilar [18; 92 b.].

Turmushda ro'y bergan voqea-hodisalar natijasida paydo bo'lgan vaziyatdan kelib chiqqan holda biron shaxs biron maqolni o'z fikrini tasdiqlash maqsadida keltirishi mumkin. Ammo mazkur maqolning o'z yoki ko'chma ma'noda qo'llanganligini ro'y berilayotgan voqeani aniq ko'z oldimizga keltirish orqali ifodalaymiz. Masalan, «*Yer haydasang kuz hayda, kuz haydamasang yuz hayda*» maqolini ko'rib chiqsak. Agar dehqon qaysi bir sabab bilan kuzda yer haydamagan bo'lsa-yu, bahorda qayta-qayta ekin maydonini haydagani bilan yaxshi hosil olmasa, yuqorida aytilgan maqol o'z ma'nosida qo'llangan bo'ladi. Ammo biron shaxs tomonidan biron tadbirning amalga oshirilishi kechiktirilsa va keyingi harakatlar natija bermasa "*Yer haydasang kuz hayda, kuz haydamasang yuz hayda*" maqoli misol sifatida qo'llanilishi mumkin. Bu holatda u ko'chma ma'noni anglatadi. Lekin ko'pincha maqollar mazmuniga ko'ra ko'chma ma'noda ko'proq qo'llaniladi. "*Shamol bo'lmasa, daraxtning uchi qimirlamas*", "*Chumchuqdan qo'rqqan tariq ekmas*", "*Burgaga achchiq qilib ko'rpani kuydirma*", "*Chumchuq*

so'ysa ham, qassob so'ysin" kabi hikmatli so'zlar ko'pincha ko'chma ma'nolarda ishlatiladi. Ingliz tilidagi maqollarni o'rganish, bu janr namunalari mazmunan deyarli o'zbek tilidagi maqollar bilan bir xil ekanligini ko'rsatadi. Ammo bunday yaqinlikni bir xalq ikkinchi xalqdan maqolni o'zlashtirganligi bilan izohlash to'g'ri bo'lmaydi. Bizningcha, bunday yaqinlikni oddiy turmush tarzining o'xshashligi, insonlar hayotidagi munosabatlarning yaqinligi va, umuman, hayotning ko'p holatlarida bir xil vaziyat hosil qilishi bilan izohlagan ma'qulroq bo'ladi. Masalan:

O'zbekcha *"It hurar karvon o'tar"*, inglizcha *"The dogs bark, but caravan goes on"* yoki *"When the cat is away, the mice will play"* inglizcha *"Mushuk yo'q bo'lsa sichqon bayram qiladi"* yoki boshqa ma'nodoshi *"Otning o'limi – itning bayrami"* misollarini keltirishimiz mumkin.

Matallar ham shakl va mazmun jihatdan maqollarga juda o'xshash janr hisoblanadi. Matallarning matni, hajmi, badiiyligi jihatdan maqollarga yaqinligini juda ko'p olimlar tomonidan tasdiqlangan. Hatto ko'pchilik adabiyotlarda matal atamasi maqol bilan almashgan holda qo'llanilishi ham ko'zga tashlanadi. Odatda matallar so'zlovchi nutqining ta'sirchanligini oshiradi, shaklan go'zallashtiradi. Biroq maqol bilan matalni janr jihatdan o'ziga xos shunday xususiyatlari borki, ularni hamisha bir-biridan farqlagan holda tasavvur qilish mumkin. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, maqollarda hayotda ro'y bergan bir voqeaga umumlashtirilgan holda hukm chiqariladi. Bu hukm tasdiq yoki inkor ma'nosini bildiradi. Ayni paytda, xalq maqollari mazmunan tugal fikrga ega bo'ladi va ular har doim alohida qo'llanilsa ham ma'no anglataveradi. Matallar esa so'zlovchi nutqi tarkibining biron muhim qismi sifatida ishlatiladi va matallarni alohida qo'llash mumkin bo'lmaydi, chunki ular mazmunan tugal fikr anglatmaydi.

Ilmiy adabiyotlarda maqol va matal tushunchasini bir-biri bilan chalkashtirish mavjud. Hatto «O'zbekiston Qomusi»da ham, bizningcha, «maqol» maqolasiga matal, «matal» maqolasiga maqol misol sifatida keltirilgan. Aytib o'tish lozimki, olib borilgan ilmiy kuzatishlar maqol va matal o'rtasida farq borligini ko'rsatmoqda. Jumladan, maqol alohida qo'llanganda tugal fikrni

bildiradi va hayotda uchrab turadigan o`xshash lavhani izohlaydi. Matal alohida qo`llanganda, mustaqil ma`no ifodalamaydi va notiq fikrining badiiyligini oshirish uchun xizmat qiladi. Bu o`rinda bir misolni eslash maqsadga muvofiqdir. Xalqimiz orasida «Yaxshi so`z bilan ilon inidan, yomon so`z bilan pichoq qinidan chiqar» degan maqol bor. Agar shu maqoldagi fikriy qismlarni ajratgan holda quyidagi shaklga keltirsak, matalga ega bo`lamiz: «*Ahmad ilon inidan chiqadigan qilib gapirdi*» bu gapda «*ilon inidan chiqadigan*» so`z birikmasi alohida qo`llanganda mustaqil ma`no anglatmaydi. Ma`lum bo`ladiki maqol va matal, aslini olganda, xalq hayotida tutgan o`rni, maishiy vaziyatlarini ifodalash darajasi bilan bir-biriga yaqin turar ekan. Faqat tarixiy jarayon natijasida ularning biri maqol bo`lib shakllangan, ikkinchisi matal sifatida yashay boshlagan [34; 35 b.].

Shunday qilib, maqol va matal aslini olganda xalq hayotida tutgan o`rni, maishiy vaziyatlarni ifodalash darajasi bilan bir-biriga yaqin turar va ularning biri tarixan maqol bo`lib shakllanishga ulgurgan, ikkinchisi esa matal sifatida yashayvergan. Demak, maqol va matallar bir-biriga shakl va mazmun jihatdan yaqin turadi, ammo maqollar nisbatan mustaqil janr, matalda bu mustaqillik ko`zga tashlanmaydi.

Maqollar og`zaki badiiy ijod va falsafa oralig`ida turgan hodisa bo`lib, ularda aytilgan hukmni hech kim inkor etolmaydi. Chunki bunday hukm, avvalo, asrlar davomida turmush tajribasida qayta-qayta sinalib tasdiqlangan, so`ngra esa, xuddi shu xususiyati tufayli tarix hikmatiga aylanib tashviqiy mohiyat kasb etgan. Shuning uchun maqollardagi fikrlar tinglovchilar tomonidan e`tirozsiz, hech bir qarshiliksiz va izohsiz qabul qilinishi odatiy holga aylanga. Maqollarda mantiq kuchi baland, fikr ishonarli bo`lgani uchun bahslashishga o`rin qolmaydi. Shu sababli maqollardan nutqning istalgan joyida, istalgan maqsadda foydalanish mumkin. Shunga qaramay, maqollar, matal yoki topishmoq umuman folklorning boshqa janrlariga nisbatan har doim jiddiy tusda aytiladi va tinglanadi. Lekin bazi hollarda maqollar kinoya, piching, istehzo, zaharxanda ma`nolarida ham ishlatilishi mumkin. Masalan: “*Long hair and short wit*” - *Sochi uzun – aqli kalta* ya`ni juda

kelishgan biroq ongsiz, nodon odamlarga qarata aytilgan bo'lsa, "*Kings have long hands*" – Podshoning kuragi uzun-hamma narsaga qo'li yetadigan, imkoniyati cheklanmagan va shu orqali ba'zida me'yor chizig'idan o'tkazib yuboradigan kishilarga piching qilib aytiladi.

Ko'rib chiqqanimizdek, o'zbek va ingliz xalq maqollari juda ko'p xususiyatlari bilan folklorning boshqa janrlaridan keskin farqlanib tursalar ham, ko'pchilikning ijod mahsuli sifatida, anonim yaratilishi, o'g'zaki holda jonli yashashi, keng variantlashishi va o'ta ommaviyligi bilan xalq og'zaki ijodining barcha janrlari bilan umumiylik kasb etadi. Shu o'rinda ularning bir - biridan farqli jihatlarini o'rganish ham maqollarning boshqa janrlardan alohida xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu esa maqollarning xalq paremik ijodida o'ziga xos va alohida tadqiq qilinishi kerak bo'lgan janr sifatida gavdalantiradi.

1.2. O'zbek xalq maqollarning o'zbek folklorshunosligida o'rganilishi.

O'zbek xalq maqollarining o'zbek folklorida o'rganilish tarixi juda uzoq va qiziqarli. Hozirda maqollar ustida qizg'in izlanishlar olib borilayotgan bir paytda ularning o'rganilish tarixiga qiziqmay ilojimiz yo'q. Maqollar bugungi kunga qadar barcha xalqlarning folklorchilari tomonidan yuksak istak bilan o'rganilgan va bugungi kunda ham bu jarayon ustida chuqur izlanishlar olib borilyapti. O'zbek maqollari haqida yangiliklar qilish, ularning hali o'rganilmagan sohalarini qidirish hozirgi o'zbek tilshunosligi oldida turgan vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda folklorda, ayniqsa, maqollar ustida izlanishlar olib borayotgan yosh olimlar uchun o'zbek maqollarini shu kungacha o'rganilish tarixini chuqur bilish ishimizning poydevorini tashkil qiladi. Shu sababdan ishimizning ushbu qismida o'zbek maqollarining o'zbek folklorida o'rganilish tarixi va bugungi kundagi izlanishlar haqida to'xtalmoqchimiz.

Xalq o'zining hayotiy tajribasidan olgan xulosalarini, falsafiy mulohazalarini har doim maqollar orqali ifodalagan. O'zbek maqollari mavzu jihatidan xilma-xil va rang-barangligi bilan boshqa xalq maqollaridan ajralib turadi. Ayni vaqtda ular

yaratilishi jihatdan juda qadimiy zamonlarda yashagan ajdodlarimiz ijodining mahsulidir. Xalq maqollari mukammal badiiy ijod namunasi sifatida tilshunoslar, adabiyotshunoslar, folklorshunoslar tomonidan ko'p marotaba o'rganilgan.

Tariximizda hatto maqolga maxsus, agar ta'bir joiz bo'lsa, folkloristik nuqtayi nazardan, garchi epizodik xarakterda bo'lsa-da, munosabatda bo'lingan hollarga ham duch kelamiz. XI asrning ulkan tilshunos olimi, folklorshunos va etnograf Mahmud Koshg'ariyning to'plovchilik faoliyati va uning «Devoni lug'otit turk» asari bunga yorqin misol bo'la oladi. «Devon»da turli munosabatlar bilan turkiy xalqlar orasida keng tarqalgan 400 ga yaqin maqol va matallar ham keltiriladiki, ularning aksariyati bugun ham ayrim o'zgarishlar bilan tilimizda muvaffaqiyatli ravishda ishlatilmoqda [24; 3 b.].

Bugungi kunimizdan deyarli ming yil avval Mahmud Koshg'ariy o'zining «Devonu lug'otit turk» asarida ko'plab maqollardan namunalar keltirgan va xalqimiz ijodida maqol janrining uzoq tarixga ega ekanligini isbotlab bergan. O'zbek maqollarining o'rganilish tarixi haqida so'z ochar ekanmiz, shubhasiz Mahmud Koshg'ariyning xizmatlarini alohida e'tirof etish joizdir. Mahmud Koshg'ariy o'zining «Devonu lug'otit turk» asarida kitobni «hikmatli so'zlar, saj'lar, maqollar, rajaz va nasr deb atalgan adabiy parchalar» bilan bezaganligini aytadi [22; 33 b.].

Darhaqiqat, «Devonu lug'otit turk» da berilgan maqollar bilan turkiy xalqlarning madaniy merosiga voris sifatida o'zbek xalqi faxrlansa arziydi. Ana endi Mahmud Koshg'ariy turkiy so'zlarning lug'ati misolida keltirgan 400 ga yaqin maqolga va 13 mingdan ortiq bu janr namunalarini ko'rib chiqsak. Ma'lum bo'ladiki, bunchalik soni ko'p va badiiy mukammal xalq hikmatli so'zlarini ijod qilish faqat dono, zukko, har bir hayot voqeasini mulohaza laboratoriyasidan o'tkaza olgan ajdodlarimizgagina nasib etishi mumkin. Bizning fikrimizcha, har bir maqolning vujudga kelishida birorta ibratli voqea ro'y bergan va bu voqea o'ta sinchkov va dono ajdodlarimiz vakili tomonidan kuzatilishiga sabab bo'lgan.

Mahmud Qoshg'ariy «Devonu lug'otit turk» da «savlashmoq» so'zini keltirib o'tgan. Bu «otalar so'zini eslamog'» ma'nosini anglatishi aytiladi. Demak shunday tahmin qilish mumkinki, bundan ming yil avval ajdodlarimiz maqollarni «sav» deb ataganlar. Keyinchalik Alisher Navoiy ijodida maqol atamasi «masal» tarzida berilgan. Navoiy o'z asarlarining birida «masaldurkim — uyqu o'limdir» deb aytadi. «Masal» atamasining XX asr boshlarigacha qo'llanib kelingani ma'lum. O'tgan asrning ikkinchi choragidan boshlab maqol so'zi ko'p uchray boshladi. Keyinchalik XX asr yarmidan esa faqat maqol tarzida qo'llanildi [22; 34 b.].

Maqolga adabiy nuqtayi nazardan qiziqish, asar badiiyligini oshirish va badiiy til ravonligini ta'minlash uchun undan foydalanish hamma zamon so'z san'atkorlarining e'tiborida bo'lgan. Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Rabg'uziy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Abulg'ozi Bahodirxon, Munis, Ogahiy, Nodira, Muqimiy, Furqat, Avaz, Hamza, Sadridin Ayniy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Oybek, G'afur G'ulom va boshqa o'nlab ijodkorlarning asarlari sinchiklab o'rganilsa, ularning tarkibida qanchadan qancha maqollar ba'zan aynan, ba'zan o'zgargan holda ishlatilganini ko'rishimiz mumkin. Badiiy asarlarda maqollardan keng darajada foydalanish hamisha asar tilini boyitishga yordam bergan.

Xalq maqollari asrlar davomida o'zining shakl va mazmun jihatdan nodir xalq og'zaki ijodi namunalari sifatida buyuk va taniqli adiblar e'tiborini jalb qilib keldi. Yusuf Xos Hojibdan tortib Muqimiygacha, Alisher Navoiydan tortib Oybekgacha xalq maqollaridan samarali foydalanganlar. Jumladan:

- Alisher Navoiy lirikasida «*Chiqmag' on jong'a umid*», «*It uyub qoldiyu, ko'chdi karvon*», «*Men firoqdin desam, ul der Iroqdin*»;
- Bobur ijodida: «*Bo'lib turur ikki ko'zim yo'lida to'rt*», «*Men edim saningdek, sen bo'lg'oysen maningdek*»;
- Abdulla Qahhor ijodida «*Otning o'limi, itning bayrami*», «*Quruq qoshiq og'iz yirtar*»;

- «Alpomish» dostonida «*Sulton suyagini xo'rlamas*», «*Elakka borgan xotinning ellik og'iz gapi bor*» kabi maqollar ko'plab uchraydi [22, 40 b.].

Folklorshunoslik ilmidagi shoir va yozuvchilar tomonidan xalq maqollarining asar matnida keltirilishi folklorizm deb ataladi. Bu holat ijodkorning xalq og'zaki ijodiga bo'lgan munosabati ijobiy ekanini ko'rsatadi. Demak, xalqimiz yaratgan maqollar mazmun jihatdan chuqur bo'lishi bilan birga badiiy jihatdan ham mukammaldir. Ma'lum bo'ladiki, xalqimiz yaratgan maqollar faqat mazmun jihatdan emas, badiiy jihatdan ham ajoyib so'z san'ati namunalari sifatida ishlatilishi mumkin.

Asrlar davomida yaratilgan maqollarni to'plab, ma'lum bir majmua sifatida ishlash talabi vujudga keldi. Agar olimlar tomonidan maqollar to'planib, ma'lum bir majmua holiga kelmaganida edi, ushbu mavzu bo'yicha qilayotgan ishimizning asosi ham bo'lmagan bo'lar edi. O'zbek xalq maqollarini to'plab, ma'lum bir to'plam sifatida ishlash ishlari qadim zamonlardan boshlangan.

Olimlar qadimgi shohlardan Abbos Safoviyning amri bilan maqol va matallarimiz bir joyga jamlangani haqida ma'lumot beradilar. Afsuski, bu majmua bugungi kungacha yetib kelmagan. Bu o'rinda adabiyotimiz tarixida maqollar asosida yaratilgan asarlar ham mavjudligini ta'kidlab o'tamiz. Masalan, Muhammad Sharif Gulxaniyning «Zarbulmasal» asari tarkibida 300 dan ortiq o'zbek xalq maqollari bor. Yoki, Sulaymonqul Rojiy o'zining «Zarbulmasal» asarida 400 dan ortiq maqolni she'riy vaznga solganligi ham e'tiborga loyiq hodisadir [24; 3 b.].

O'zbek xalq maqollariga muayyan bir tartib berib, majmua va xrestomatiyalarga kiritish, ulardan maxsus to'plamlar tuzish ishlari esa XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlangan. Masalan, venger olimi H.Vamberining 1867-yilda Leypsigda nashr etilgan «Chig'atoy tili darsligi» xrestomatiya-lug'atiga o'zbek folklori va adabiyotining ayrim namunalari qatori 112 ta maqol kiritilgan bo'lib, ularning nemis tiliga tarjimai ham berilgan. Shundan keyin birin-ketin N. Ostroumov (1895), B. Rahmonov (1924), Sh. Jo'rayev (1926), H.Zarifov (1939,

1947), B. Karimov (1939), Sh. Rizayev, O'.Azimov, O'. Xolmatov (1941), M. Afzalov, S. Ibrohimov, S.Xudoyberganov (1958, 1960, 1965, 1978), R. Jumaniyozov (1964, 1967, 1970), E. Siddiqov (1976, 1986), B. Sarimsoqov, I. Haqqulov, A. Musoqulov, R. Zarifov (1978), B. Sarimsoqov, A. Musoqulov, M. Madrahimova (1981, 1984), Sh. Shomaqsudov, Sh. Shorahmedov (1987, 1990, 2001), T. Mirzayev, B. Sarimsoqov, A. Musoqulov (1989) kabi folklorshunoslar, fan va madaniyat xodimlari tomonidan tuzilgan turli xarakterdagi va turli hajmdagi maqollar to'plamlari nashr etildi [ko'k kitob 3]. Buning natijasida bugungi kunda ko'plab ilmiy ishlarga asos sifatida ishlatilayotgan to'plamlar yaratildi desak ham yanglishmaymiz.

Tilshunoslik va tarjimashunoslik yo'nalishidagi M. Abdurahimov, X. Abdurahmonov, M. Sodiqova, H. Karomatov, K. Karomatova, H. Berdiyev, R. Rasulov kabi olimlarning to'plamlari yuzaga keldi. Shuningdek, Y. Chernyavskiy, V. Ro'zimatov (1959), N. Gatsunayev (1983, 1988), A. Naumov (1985) kabi tarjimonlarning mehnati bilan o'zbek xalq maqollari rus tilida ham ayrim-ayrim to'plamlar sifatida nashrdan chiqdi. Ayniqsa H. Karomatov, K. Karomatova muallifligida nashrdan chiqqan o'zbek, ingliz va rus maqollarining to'plami maqollarni qiyosiy jihatdan o'rganayotgan olimlar uchun juda katta yangilik bo'ldi. "Proverbs, Maqollar, Пословицы" deb nomlangan ushbu kitobda o'zbek, rus, ingliz maqollarining muqobil ekvivalentlari va o'zbekcha ma'nolari bilan keltirilgan.

O'tgan asrda o'nlab maqollar to'plami e'lon qilindi. «O'zbekcha otalar so'zi» (1924), «Maqollar va hikmatli so'zlar» (1939), «Otalar so'zi — aqlning ko'zi» (1947), «O'zbek xalq maqollari» (1978), «O'zbek xalq maqollari» (2 jildlik, 1987— 1988) kabilar shular jumlasidandir. Ularni to'plash, nashrga tayyorlash, tadqiq etishda avval Hodi Zarifov, Buyuk Karimov, G'ozzi Olim Yunusov, G'ulom Zafariy; keyinchalik Mansur Afzalov, Oxunjon Sobirov, Zubayda Husainova, G'ani Jahongirov, Rajab Jumaniyozov, To'ra Mirzaev, Bahodir Sarimsoqov, Malik

Murodov, Ibrohim Haqqulov, Asqar Musaqulov, R. Zarifov kabi olimlar munosib hissa qo'shdilar [22; 34 b.].

Turli davrlar, turli yillarda bunday to'plamlarning nashr etilishi xalq maqollarini to'plash, ularga muayyan bir tartib berish katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu to'plamlardagi faktik materiallar bir-birini takrorlaydi. Shunga qaramay, ular materialning hajmi, tanlanishi, mavzularga ajratilishi bilan bir-biridan farq qiladi. Masalan, M. Afzalov boshchiligida tayyorlangan to'planning keyingi nashriga 2500 dan ortiq maqol 34 mavzuga bo'lib berilgan bo'lsa, R. Jumaniyozov to'plamining so'nggi nashrida 1047 maqol 22 mavzu ostida jamlangan. Yoki B. Rahmonov to'plamiga 564, Sh. Jo'rayev to'plamiga 711 maqol kiritilgan, xolos. O'zbek xalq maqollarini to'plash va o'rganishdagi shubhasiz katta yutuq ularning ilmiy-akademik nashrini tayyorlash bo'ldi. 1987—1988-yillarda ikki jildda nashr etilgan bu to'plam o'n uch mingga yaqin xalq maqolini o'z ichiga oladi [24; 3 b.].

Keyinchalik To'ra Mirzayev, Asqar Musoqulov va Bahodir Sarimsoqovlar tomonidan 2005-yilda ilgarigi to'plamlarga nisbatan ancha mukammalroq formada ishlab chiqildi. Kitobda 70 dan ziyod mavzudagi maqollar alifbo tartibi bo'yicha tuzib chiqilgan.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, 80-yillarning oxirlarida O'zbekiston Fanlar Akademiyasining Alisher Navoiy nomidagi til va adabiyot instituti xodimlari tomonidan 13 mingga yaqin maqollar alifbo bo'yicha tartiblashtirilgan holda nashr ettirildi. Bu misol ham o'zbek xalqining naqadar ulkan va bebaho madaniy merosga ega ekanligini ko'rsatadi. Hech ikkilanmasdan alohida aytib o'tish lozimki, bunday ulkan xazinaga dunyodagi kamdan-kam xalqlar ega bo'lishi mumkin. Hayot tajribasi shuni ko'rsatadiki, bironta shoir tabiat inson qattiq ehtirosiga berilgan paytida o'nlab qo'shiq to'qib tashlashi mumkin. Ammo bitta maqolning badiiy jihatdan mukammal tarzda shakllanishi va xalq qalbidan joy olishi uchun o'nlab yoki yuzlab yillar kerak bo'ladi.

Maqollarning o'rganilish tarixi va to'plash jarayonlari haqida gap ketganda ularni tasnifi haqida ham fikr yuritishimiz kerak. O'zbek folklorshunos olimlari tomonidan maqollarni tasnif qilishning asosan quyidagi ko'rinishlari mavjud:

- Alifbo tartibida. Unga ko'ra mavjud material maqol to'plamida alifbo tartibiga solinadi. Uning afzalligi shundaki, foydalanuvchi to'plamdan maqolni tezroq topa olishi mumkin. Ammo kamchiligi unda maqollarning mavzu jihatdan berilmaganligi tufayli foydalanuvchiga ko'proq qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

- Mavzular tartibida. Tasnifning bu turi oldingisidan ancha murakkab va mukammalligi bilan ajralib turadi. Chunki bu turda material muayyan mavzu guruhlariga ajratiladi, har bir mavzudagi material esa o'z ichida alfavit tartibi bo'yicha beriladi. Ushbu tartib bo'yicha tuzilgan maqol to'plamlari foydalanish jihatidan qulayligi, eng muhimi, muayyan xalq maqollari fondining mavzu doirasini ko'rsatib berishi bilan ham amaliy, ham nazariy ahamiyat kasb etadi.

- To'g'ri yoki ko'chma ma'no tashishiga ko'ra. Maqollarning semantik tabiati davrlar o'tishi bilan o'zgarib turadi: oldin o'z ma'nosida qo'llanilgan maqollar keyinchalik faqat ko'chma ma'no kasb etishi mumkin. Shunga ko'ra maqollar 3 xil: a) o'z ma'nosida qo'llanuvchi; b) o'z va ko'chma ma'noda qo'llaniluvchi; e) faqat ko'chma ma'noda qo'llaniluvchi. Umuman, bu turdagi tasnifga ko'ra davrlar o'tishi bilan xalq maqollari tabiatida yuz bergan semantik o'zgarishlarni aniqlashga, binobarin har bir maqolning qay darajada davr talablariga javob bera olishini belgilashga imkon beradi.

- Qaysi ijtimoiy davrda yaratilganligiga-xronologiyasiga ko'ra. Maqollar-juda qadimiy, ayni vaqtda hamisha zamonaviy janr. Uning qadimiyligi xalq tarixi qadar uzoq. Xalq maqollarida muayyan xalq boshidan kechirgan turli ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar o'z aksini topadi. Shunga ko'ra maqollarni qay davrda yaratilganini bilib olish mumkin.

- Tuzulishiga ko'ra. Bunday tasnifda maqollar tarkibidagi mantiqiy markazlar miqdoriga qarab bir nechta guruhlariga ajratiladi. Yani: 1. 1 komponentli 2. 2 komponentli 3. 4 komponentli va undan ortiq holatda ham uchrashi mumkin.

O'zbek maqollari ilk bora shunday ko'rinishda tasnif qilingan. Biroq hozirda maqollarning yana bir tasnif turi ya'ni:

- Sinonimlik yoki antonimlik mohiyatiga ko'ra ham tasnif qilinmoqda.

Bunday tasnif turida maqollar asosan o'z ichida sinonim yoki antonim holatida va alfavit tartibida beriladi.

Hozircha o'zbek maqolshunosligida alifbe tartibi va mavzusiga ko'ra tasnif qilish ananasiga ikki jildlik "O'zbek xalq maqollari" (1987) va ko'p jildlik «O'zbek xalq ijodi» ruknida «O'zbek xalq maqollari» (1989) va «O'zbek xalq maqollari» (2003) hamda etimologiyasiga ko'ra Sh.Shomaqsudov va Sh.Shorahmedovlarning «Hikmatnoma» (1990) va "Ma'nolar xazinasini" (2003) "O'zbek xalq maqollari" (2005) to'plamlarini tuzishda amal qilingan.

O'zbek xalq maqollarida badiiy san'atlarning juda ko'p ishtiroki kuzatiladi. Shu o'rinda o'zbek olimlaridan K.Imomov, T.Mirzayev, B.Sarimsoqov, va O. Safarovlar maqollarda eng ko'p uchraydigan badiiy vositalarni quyidagicha ifodalaydi.

1. Tazod (zid qo'yish). Olimlarning fikricha o'zbek maqollarida eng ko'p uchraydigan vositalardan biri tazod (zid qo'yish) hisoblanadi. Buning bosh sabablaridan biri, unda maqolda aks etgan voqeaning tabiatidagi ziddiyatni aks ettirish orqali tomonlardan biri yo tasdiqlanadi, yo inkor etiladi. Odatda maqollardagi tazod usulida voqelikning turli-tuman xossalari: hajmi, rangi, bo'yi, uzunligi, masofa kabi jihatlar qarama –qarshi qo'yiladi.

Masalan: *Do'st achitib gapirar, dushman kuldirib.*

Xullas, tazod san'ati xalq maqollarida keng qo'llanilganligi sababli maqollarni tematik tasnif etishda har bir obrazning ijobiy va salbiy jihatlarini teng hisobga oladi. Masalan: Yaxshilik va yomonlik, do'stlik va dushmanlik, mehnatsevarlik va dangasalik kabi mavzular.

2. Metafora (istiora). Xalq maqollarida ko'p uchraydigan yana bir badiiy-tasviriy vositalardan biri metaforadir. U badiiy adabiyotlarda qisqacha o'xshatish

deb ham yuritiladi. Maqollarda istioraviy ko'chimlar asosan yetakchi semantik vazifani bajaradilar.

Masalan: *“Et bilan tirnoqni ajratib bo'lmas”* maqolidagi “et va tirnoq” so'zlari yaqin qarindosh-urug', og'a-ini o'rtasidagi yaqinlikka ishora qiladi.

Folklorshunos olimlarning fikricha, maqoldagi asosiy mazmuni keng bayon etish, uning mohiyatini atroflicha sharhlashga maqol tabiatidagi lo'ndalik va ixchamlik yo'l bermaydi. Shuning uchun ham mazkur janrda metaforik tasvir juda qo'l keladi.

3. Mubolag'a san'ati. Maqollarda xalq tajribasida sinalgan ezgu ideallar kuchaytirilib, xalq idealiga mos kelmaydigan xislatlar salbiy jihatdan bo'rttirib tasvirlanadi. Bunday holatlarda biz maqollarda mubolag'a san'ati qo'llanilganini ko'ramiz. Masalan: “nafsi buzuq hayitda o'lar” da xalq idealiga mos kelmaydigan ochko'zlik, nafsi buzuqlik qoralanadi. Bu esa shunchaki oddiy baholash emas, balki xalqning g'oyaviy-estetik bahosi sifatida keltiriladi. Xalq idealida qoralangan narsa hech qachon ijtimoiy hayotda yashamasligi lozim.

4. Jonlantirish. O'zbek xalq maqollaridagi jonlantirish usuli juda muhim vositalardan biridir. “O'tin ayirgan bolta maydonda qolar” maqolini tahlil qilsak, bu yerda gap jonsiz predmet “bolta” haqida so'z ketyapti. Aslida bolta biror narsani kesish, o'tin yorish uchun yaratilgan predmetdir. U o'z-o'zidan o'tin yorolmaydi. Mohiyat jihatidan bolta – adolatsiz, odam ayiradigan shaxslarga qarata ishlatiladi. Maqoldagi ahloqiy-falsafiy mazmun “O'tin ayiradigan bolta” obrazi orqali ifodalangan [18; 99 b.].

Xullas, o'zbek xalq maqollarida badiiy ifoda hamda tasviriy vositalar rangbarang bo'lib, ular asar mazmunini reallashtirish va maqolning izchil g'oyaviy vazifasini bajarishga imkon beradi. Bu o'rinda maqollar ustida olib borilayotgan izlanishlar xalq madaniy merosini yanada boyitish va mustahkamlash uchun xizmat qiladi. O'zbek folklorshunoslari tomonidan qilingan ishlar g'oyat tahsinga sazovordir.

1.3. Ingliz xalq maqollarining ingliz folklorshunos olimlari tomonidan tadqiq etilishi.

Ingliz xalq maqollari ham xuddi o'zbek xalq maqollari singari g'oyat mukammal va xalq o'gzaki ijodining eng sara namunalaridan biri hisoblanadi. Ishimizning asosiy maqsadidan kelib chiqqan holda ingliz xalq maqollarini ingliz tilshunosligida o'rganilish tarixi juda muhim. Bu sohada ish olib borgan olimlar, va ularning qilgan ishlarini o'rganish mavzuyimizni yanada mustahkamlab beradi. Shu o'rinda quyida ingliz olimlari tomonidan qilingan ishlarni keltirib o'tamiz.

Odatda tili va madaniyati bir xil bo'lgan millatlarning maqollari ham birbiriga yaqin bo'ladi. Ingliz va butun butun G'arbiy Yevropa davlatlarining xalq o'g'zaki ijodi va aynan maqollarning tarqalishida, maqollar kitobi deb atalmish "Bible" ya'ni Biblyaning o'rni katta. Kitob ingliz xalq maqollarini o'zida jamlagan bo'lib, aynan qadimgi davrdagi ajdodlar tomonidan aytilgan maqollar keltirilgan. Ko'plab ingliz olimlari tomonidan maqolga quyidagicha izohlar keltiriladi. Mashhur ingliz filklorshunosi, professor Mayder maqolni quyidagicha izohlaydi: "Proverbs are used in a wide range of situations and no limits to the use of the proverb. They can be used to: "strengthen our arguments, express certain generalizations, influence or manipulate other people, rationalize our own shortcomings, question certain behavioral patterns, satirize social ills, poke fun at ridiculous situations" [23; 11 b.]. M.Musavining ta'kidlashicha maqollarni o'rganishda hamisha bahslashishlar ko'p bo'lgan va maqollar uchun yagona bir izoh berishning iloji yo'qligini ta'kidlaydi. U olimlar tomonidan maqol haqida aytilgan barcha ta'riflar va izohlar to'g'ri ekanligiga qo'shiladi. Rouland maqollarni quyidagicha keltiradi: "*stick in the mind*", "*build up vocabulary*", "*illustrate admirably the phraseology and idiomatic expressions of the foreign tongue*", "*contribute gradually to a surer feeling for the foreign tongue*" and proverbs "*consume very little time*" [23; 89-90 b.]. Jozef Reymond maqollarni quyidagicha izohlaydi: "*Proverbs are not only melodic and witty, possessed with rhythm and imagery; proverbs also reflect "patterns of thought"*". Ya'ni maqollar

ixcham va ritmik tuzilgan bo'lib, nafaqat donolikni ifodalab qolmay, balki inson o'y fikrlarining aksidir. Shirli L. Arora o'zining "The Perception of Proverbiality" asarida maqollarni qadim xalq tilidan yetib kelgan va xalqning ananaviy urf-odatlarini avlodlarga ko'rsatuvchi timsol sifatida keltiradi. U olimlar fikriga qo'shilgan holda Taylor va Seytellarning maqollar haqidagi qarashlarini o'z asarida keltirib o'tadi. "Most definitions, to be sure, reflect the scholar's concern for proverbs as an analytical category; they are attempts to answer the question, as Seitel puts it, "How does one recognize that which he is going to study?" Even in Archer Taylor's oft-quoted-and sometimes criticized-statement to the effect that "an incommunicable quality tells us this sentence is proverbial and that one is not," the "us" is, by implication, the community of proverb scholars, for Taylor goes on to remark that "those who do not speak a language can never recognize all its proverbs, and similarly much that is truly proverbial escapes us in Elizabethan and older English." Still, traditionality--whether considered in terms of age or currency--tends to be central to the delineation of the proverb as an ethnic genre also" [4; 2-4 b.]. Yuqorida keltirilgan fikrlardan shuni anglash mumkinki, maqollar xalqning donoligini ifodalovchi va hamisha avlodlarga meros qoluvchi janrdir. Maqollarning mualliflari bo'lmaganidek, ularning qachon va qay paytda paydo bo'lgani ham aniq emas. Archer Teylor o'zining asarlaridan birida ya'ni "The Origins of the Proverb" deb nomlangan bobida shunday fikrlarni keltirgan: "The acceptance or rejection by tradition which follows immediately upon the creation of the proverb is a factor in its making quite as important as the first act of invention". "The acceptance or rejection by the hearer," for it is with the individual hearer that "tradition" begins and - with each successive performance - will be either extended or cut short. By exploring in greater detail the mechanisms underlying the perception of proverbiality, we will be enlarging our understanding of an aspect of the proverb that is indeed "quite as important as the first act of invention" [36; 3 b.]. Ingliz olimlari tomonidan maqollarning har xil xususiyatlari ko'rib chiqilgan va takliflar keltirilgan. Maqollar bo'yicha ko'p izlanishlar olib

borgan olimlardan biri sifatida Norrikni aytib o'tishimiz mumkin. Uning maqollar bo'yicha qilgan eng sara isharidan biri turli xil olimlarning fikrlarini to'plab, o'zaro qiyoslab, aniqroq xulosalarga kelganidir. U maqollarning o'ziga xos xususiyatlari haqida to'xtalar ekan, ular haqida aniqroq tushunchalarga kelish kerakligini aytib o'tadi. Bular quyidagicha: Proverbs are self-contained (Maqollar tayyor strukturli gaplar). Seyler maqollardagi mustaqil va o'ziga xos tuzulishni ta'kidlab o'tadi. Uning fikricha maqollar grammatik jihatdan o'zgarmas strukturaga ega bo'lib, maqollardagi so'zlarning o'rnini bir- biri bilan almashtirib bo'lmaydi. Norik bu fikrlarga qo'shilgan holda shunday deydi: "Seiler introduces this definitional criterion solely to distinguish proverbs from proverbial phrases" [27; 23 b.]. Demak, Norik Seylerni fikrini ma'qullagan holda shu qarorga keladiki, maqollar grammatik jihatdan qattiq strukturaga ega bo'lib, ularda ishlatilgan iboralar bunga misol bo'la oladi. Chunki maqollarda ko'pincha iboralar ishlatilishi ham ulardagi ma'lum qolip shakllanganini ko'rsatadi va ibora bilan maqol o'rtasidagi farqlarni ham aytib o'tadi.

- Proverbs are (propositional) statement (Maqollar axborotlardir). Norik maqollar mavjud voqea yoki hodisaning axborotchisi deydi va olimlardan biri keltirgan fikrni beradi". Abrahams is perhaps more precise in requiring the proverb to be a full statement".

- Proverbs are (grammatical) sentences (Maqollar (grammatik) gaplardir). Maqollar grammatik strukturaga ega gaplardir va uning bu xususiyatlarini o'rganish ham ingliz olimlari e'tiboridan chetda qolmagan. Teylorning fikricha maqollar xuddi gaplardek tugal bo'lishi shart. Bundan tashqari Abrahams, Honek va Mayderlar ham ushbu fikrlarni qo'llab quvvatlaganlar. Masalan: "*Barking dogs never bite*" maqolini grammatik jihatdan tahlil qilsak "*Barking dogs*" ega vazifasini, "bite" kesim vazifasini, "never" ravish bo'lib kelgan. Gap hozirgi oddiy zamonda, aktiv nisbatda ifodalangan. Ega ko'plikdagi ot va oldidan sifat vazifasini bajarayotgan gerundiy orqali ifodalangan.

• Proverbs are tradition (Maqollar ananaviydir). Maqollarning o'ziga xos jihatlardan yana biri maqollardagi ananaviylikdir. Bu haqda Norik quyidagicha fikr bildiradi: *"The traditional nature of proverbs correlates closely with their status as items of folkloric"*. Maqollar nazariyasi haqida o'z izlanishlarini olib borgan olimlardan biri Trench bo'lib, u maqollardagi 3 narsani "shortness, sense, salt" ya'ni "qisqalik, hissiyot, ta'm" ni juda muhim deb hisoblaydi. Bularni quyida qisqacha keltiramiz: 1. Shortness (Qisqalik): Trench maqollardagi qisqalik eng muhim omil deb aytadi. Yaxshi maqol hamisha qisqa, yurakdan aytilib yurakka yetib borishi lozim deydi. U ba'zan 2, 3, yoki undan ortiq so'z bilan ifodalangan bo'lishi ham mumkin. Maqollar odatiga ko'ra ixcham shaklga ega, biroq olam-olam ma'no anglatishi zarur degan fikrlarni keltiradi. 2. Sense (Hissiyot): Trenchning ta'kidlashicha maqollarda hissiyot maqolni obrazlilikini oshirib beradi. 3. Salt (Tam): "a proverb must have salt, that is, besides its good sense it must in its manner and outward form being pointed and pungent, having a sting in it, a barb which shall not suffer it to drop lightly from the memory" [37; 6770 b.]. Trench va Norikni fikrlariga mutlaqo qo'shilgan holda ularning asl mohiyatini tushunishga harakat qilamiz. Aslida maqollar ustida ish olib borish jarayonida maqollarning ayni ichki tuzilish jihatlari to'liq o'rganib chiqish bu ishimizning muhim poydevori bo'la oladi. Maqollarni semantik va lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish jarayonida aynan shu nazariyalarga yondoshsak ishimiz o'z natijasini bera oladi.

Ingliz xalq maqollari ustida izlanishlar olib borayotgan bir paytda professor Maydarning xizmatlarini alohida ta'kidlash zarur. Chunki u maqollar ustida juda ko'p izlanishlar olib borgan va nazariy asarlarni yozishga erisha olgan olimlardan biridir. U o'z asarlarida maqollarning eng muhim ahamiyatli tomonlarini to'laligicha izohlashga harakat qilgan, va o'z asarlaridan birida quyidagicha fikrga keladi: "Of the various verbal folklore genres (i.e., fairy tales, legends, tall tales, jokes, and riddles), proverbs are the most concise but not necessarily the simplest form. The vast scholarship on proverbs is ample proof that they are anything but

mundane matters in human communication. Proverbs fulfill the human need to summarize experiences and observations into nuggets of wisdom that provide ready-made comments on personal relationships and social affairs. There are proverbs for every imaginable context, and they are thus as contradictory as life itself [23; 111 b.]. Bundan tashqari u bir qancha misollar orqali, masalan “*Absence makes the heart grow fonder*”, “*Out of sight, out of mind*” yoki “*Look before you leap*” va “*He who hesitates is lost*” kabi maqollarda nafaqat falsafiy mantiqning bo’g’liqligini balki ma’lum sharoitni ifodalash uchun tanlab aytilgan maqol shu sharoitning mazmunini xulosaviy ifodalashi shartligini ko’rsatadi. Shu bilan birgalikda u maqollarning bugungi zamonaviy dunyomizdagi ahamiyati haqida ham so’z yuritadi: “Contrary to some isolated opinions, proverbs have not lost their usefulness in modern society. They serve people well in oral speech and the written word, coming to mind almost automatically as prefabricated verbal units. While the frequency of their employment might well vary among people and contexts, proverbs are a significant theoretical force in various modes of communication, from friendly chats, powerful political speeches, and religious sermons to lyrical poetry, best-seller novels, and the influential mass media. Proverbs are in fact everywhere, and it is exactly their ubiquity that has led scholars from many disciplines to study them from classical times to the modern age [23; 111 b.]”

Maydarning paremiologiya sohasi bo’yicha qilgan xizmatlarini quyida u yaratgan asarlar orqali ko’rish mumkin. Jumladan: *International Bibliography of Explanatory Essays on Individual Proverbs and Proverbial Expressions* (1977), *Proverbs in Literature: An International Bibliography* (1978), *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb* (1981), *Proverbs Are Never Out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age* (1983), *Investigations of Proverbs, Proverbial Expressions, Quotations and Cliches: A Bibliography of Explanatory Essays which Appeared in "Notes and Queries"* (1984), *Twisted Wisdom: Modern Anti-Proverbs* (1999), *Proverbs: A Handbook* (2004), “*Proverbs Speak Louder Than Words*”.

Folk Wisdom in Art, Culture, Folklore, History, Literature, and Mass Media. (2008), Proverbs and the Social Sciences: An Annotated International Bibliography International Bibliography of Paremiology and Phraseology (2009). Ingliz folklorshunos olimlaridan biri sifatida Honekning maqollar ustida olib borgan chuqur izlanishlarini keltirmay ilojimiz yo'q. Honek maqollarning tarixi haqida so'z yuritib, ularning jamiyatning har bir sohasida faol tarzda foydalanilishini aytadi. "Paremiology, the study of proverbs, is practiced by many different kinds of people including cultural anthropologists, psychologists, folklorists, linguists, sociologists, educators, psychiatrists, historians, students of religion, literature buffs, and even lawyers, advertising executives, management consultants, and an occasional proverb aficionado. All these sentences imply the importance of proverbs [16; 12 b.]. Honek maqollarni jamiyatning barcha sohasida folklorchi olimlardan tortib to siyosatchilar, hatto huquqshunoslar ishida ham ahamiyatga ega ekanligi aytadi. Shunga ko'ra maqollarning turli xil maqsad va vazifalari, istiqbollari, taxmin va farazlari, uslublari va nazariy xulosalari mavjudligini ta'kidlaydi. Uning fikricha maqollar aniq va tugal nazariyaga ega emas. Lekin Honek o'zining "A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom" asarida maqollarning o'ziga xos 7 ta muhim xususiyatini ko'rsatadi:

- Personal: The proverb is treated from a subjective viewpoint based purely on personal experience and understanding.
- Formal: This is a scientific approach that primarily uses the methods and concepts of linguistics, logic, and semiotics to define, classify and semiotics to define, classify and otherwise analyze proverbs.
- Religious: Religious teaching and wisdom are examined in texts.
- Literary: Proverbs in prose and poetry re analyzed in terms of their literary value and what they tell us about the writer, their times, and so forth.
- Practical: The many uses of the proverb in intelligence testing, psychotherapy and other areas are examined.

- Cultural: This is a scientific approach to the proverb that treats it as a multifunction from of folk literature that arises from and is embedded in a sociocultural context.

- Cognitive: this is a scientific approach based on cognitive science that attempts to explain how individuals use and understand proverbs [16; 14 b.]. Ko'rib turganingizdek, maqollar uchun berilgan har bir nazariyaning maqollarni tadqiq qilishda o'ziga xos ahamiyati bor. Xuddi o'zbek maqollari singari ingliz maqollarida ham turli xil badiiy vositalarning maqollardagi faol ishtirokini kuzatishimiz mumkin. Maqollardagi badiiy vositalarning ishtirokini ingliz olimlaridan Arora o'zining bir qator maqolalarida keltirib o'tadi. ^{TM} Maqollardagi alliteratsiyaning mavjudligi: *No fool like an old fool.* ^{TM} Maqollardagi ritmning mavjudligi: *A friend to everybody is a friend to nobody* ^{TM} Inversiyaning mavjudligi: *Better is a neighbor nearby than a brother far away.* ^{TM} Tazod sanatining ishlatilishi: *Fools never know when they are well.*

Xullas, badiiy san'at vositalari maqollarni yanada ta'sirchan qilib berishga yordam beradi. Ularni ixchamlashtiradi, aniq hukm ifodalashda yetakchilik qiladi. Biz ingliz folklorshunosligida maqollar ustida olib borilgan izlanishlarni tahlil qilib chiqar ekanmiz, har bir nazariya fanda o'z isbotini topib kelayotganligiga ishonch hosil qilamiz. Bu o'rinda mashxur professorlar Honek, Norik, Mayder, Taylor, Arora kabi olimlar ingliz maqollari ustida eng ko'p izlanishlar olib borgan olimlardir. Ular yozgan asarlar maqollarning haqiqiy nazariyalarini amaliyot orqali isbotlab ko'rsata oladi. Ingliz tilida maqol o'ta murakkab va juda ko'p izlanishlar olib borilgan sohardan biridir. Ayniqsa maqollarning nazariy jihatdan qilingan ko'plab yangiliklari bu soha ustida ish olib borayotgan tadqiqotchilarga asosiy poydevor bo'la oladi.

I bob bo'yicha xulosa.

Ingliz va o'zbek xalq maqollari xalq og'zaki ijodining paremiologiya sohasi bo'yicha o'rganiladi va o'ziga xos bir qancha xususiyatlari bilan xalq o'g'zaki ijodining boshqa janrlaridan farqlanib turadi. Ya'ni, ularda fikr aniq, tugal xulosa,

lo'nda hukm tarzida ifodalanadi, muayyan hukmni mantiqiy izchillikda, keskin qutbiylikda ifodalash yetakchilik qiladi va o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llana olish imkoniga ega. Bundan tashqari, maqollarda ibratlilik, pand-nasihat kabi jihatlar ustun turishi orqali o'zining umuminsoniy jihatlarini ko'rsatadi.

O'zbek va ingliz maqollarining folklorda o'rganilish tarixini qiyosiy o'rganish orqali qaysi tilda ularning tadqiq qilish darajasi mukammal yoki sayoz ekanligini ko'rib chiqdik. Asosan, o'zbek va ingliz tiliga maqollar qadimdan to'plovchilik orqali yetib kelgan. Bu borada o'zbek tilida Mahmud Koshg'ariyning to'plovchilik faoliyati va uning «Devoni lug'otit turk» asari bunga yorqin misol bo'la oladi. Ingliz tilida maqollar kitobi deb atalmish “Bible” ingliz xalq maqollarini o'zida jamlagan bo'lib, aynan qadimgi davrdagi ajdodlar tomonidan aytilgan maqollar keltirilgan. Bu ikki manbada qadimda mavjud bo'lgan maqollar to'plangan va bugungi kungacha yetib kelgan.

Maqollar ustida qizg'in izlanishlar asosan 19-asrdan boshlangan bo'lib, o'zbek folklorshunoligida Hodi Zarifov, Buyuk Karimov, G'ozim Olim Yunusov, G'ulom Zafariy; keyinchalik Mansur Afzalov, Oxunjon Sobirov, Zubayda Husainova, G'ani Jahongirov, Rajab Jumaniyozov, To'ra Mirzaev, Bahodir Sarimsoqov, Malik Murodov, Ibrohim Haqqulov, Asqar Musaqulov, R. Zarifov kabi olimlar asosan maqollarni yig'ib ularni to'plam holiga keltirish ishlarida o'z hissalarini qo'shganlar. Keyinchalik maqollarning ichki strukturaviy tuzulishi va boshqa tillar bilan qiyosiy o'rganish ya'ni maqollar bo'yich tarjimashunoslik ishlari boshlangan. Bu o'rinda M. Abdurahimov, X. Abdurahmonov, M. Sodiqova, G'.Salomov, H. Karomatov, K. Karomatova, H. Berdiyurov, R. Rasulovlarning o'rni beqiyos.

Ingliz maqollari ustida ko'plab izlanishlar olib borgan olimlar sifatida Honek, Norik, Mayder, Teylor, Aroralarni ayta olamiz. Ular maqollarni o'ziga xos eng muhim jihatlarini fanda isbotlab, asosan, ulardagi strukturaviy tuzulish, qanday badiiy vositalarning ishlatilishi, ijtimoiy hayotdagi o'rni kabi masalalarga e'tibor qaratganlar va ularni o'z asarlarida berib o'tganlar.

Agar maqollarning har ikkala tilda o'rganilish jihatlarini solishtiradigan bo'lsak, maqollarni to'plam holatiga kelishi, badiiy vositalarning ishlatilish o'rnini o'rganish va umuminsoniy jihatlarini ko'rsatish kabi masalalar deyarli bir xil. Biroq maqollarning nazariyalariga bag'ishlangan asarlarning ingliz tilida o'zbek tiliga nisbatan ko'pligi ingliz maqollarining nazariy jihatlarini o'zbek maqollariga nisbatan ko'proq o'rganilganligini ko'rsatadi. O'zbek tilida o'zbek olimlari tomonidan bu ishga ko'p marotaba qo'l urilgan. Asosan o'zbek va ingliz maqollarini solishtirish uchun o'zbekcha tarjimalarini berish, muqobil variantlarini keltirish va semantik xususiyatlarini isbotlash ishlari qilingan.

Xullas, o'zbek va ingliz tillarida maqollarning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganilgan. Maqollarning semantik xususiyatlariga ko'proq to'xtalangan. Ammo o'zbek va ingliz maqollarining lingvokulturologik jihatlarini bo'yicha uncha ko'p ishlar qilinmagan.

UMUMIY XULOSA.

Ingliz va o'zbek xalq maqollari xalq og'zaki ijodining paremiologiya sohasi bo'yicha o'rganiladi va o'ziga xos bir qancha xususiyatlari bilan xalq o'g'zaki ijodining boshqa janrlaridan farqlanib turadi. Ya'ni ularda fikr aniq, tugal xulosa, lo'nda hukm tarzida ifodalanadi, muayyan hukmni mantiqiy izchillikda, keskin qutbiylikda ifodalash yetakchilik qiladi va o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llana olish imkoniga ega. Bundan tashqari maqollarda ibratlilik, pand-nasihat kabi jihatlar ustun turishi orqali o'zining umuminsoniy jihatlarini ko'rsatadi.

Asosan, o'zbek va ingliz tiliga maqollar qadimdan to'plovchilik orqali yetib kelgan. Maqollar ustida qizg'in izlanishlar asosan 19-asrdan boshlangan bo'lib, o'zbek folklorshunoligida Hodi Zarifov, Buyuk Karimov, G'ozim Olim Yunusov, G'ulom Zafariy; keyinchalik Mansur Afzalov, Oxunjon Sobirov, Zubayda Husainova, G'ani Jahongirov, Rajab Jumaniyozov, To'ra Mirzaev, Bahodir Sarimsoqov, Malik Murodov, Ibrohim Haqqulov, Asqar Musaqulov, R. Zarifov kabi olimlar asosan maqollarni yig'ib ularni to'plam holiga keltirish ishlarida o'z hissalarini qo'shganlar. Keyinchalik maqollarning ichki strukturaviy tuzulishi va boshqa tillar bilan qiyosiy o'rganish ya'ni maqollar bo'yich tarjimashunoslik ishlari boshlangan. Bu o'rinda M. Abdurahimov, X. Abdurahmonov, M. Sodiqova, G'.Salomov, H. Karomatov, K. Karomatova, H. Berdiyev, R. Rasulovlarning o'rni beqiyos. Ingliz maqollari ustida ko'plab izlanishlar olib borgan olimlar sifatida Honek, Norik, Mayder, Teylor, Aroralarni ayta olamiz. Ular maqollarni o'ziga xos eng muhim jihatlarini fanda isbotlab, asosan, ulardagi strukturaviy tuzulish, qanday badiiy vositalarning ishlatilishi, ijtimoiy hayotdagi o'rni kabi masalalarga e'tibor qaratganlar va ularni o'z asarlarida berib o'tganlar.

O'zbek va ingliz maqollarining folklorda o'rganilish tarixini qiyosiy o'rganish orqali qaysi tilda ularning tadqiq qilish darajasi mukammal yoki sayoz ekanligini ko'rib chiqdik. Bunga ko'ra maqollarni to'plam holatiga kelishi, badiiy vositalarning ishlatilish o'rnini o'rganish va umuminsoniy jihatlarini ko'rsatish kabi masalalar deyarli bir xil. Biroq maqollarning nazariyalariga bag'ishlangan

asarlarning ingliz tilida o'zbek tiliga nisbatan ko'pligi ingliz maqollarining nazariy jihatlarini o'zbek maqollariga nisbatan ko'proq o'rganilganligini ko'rsatadi. Ingliz olimlari tomonidan ingliz va o'zbek maqollarining chog'ishtirma masalalari ko'rib chiqilmagan. O'zbek tilida o'zbek olimlari tomonidan bu ishga ko'p marotaba qo'l urilgan. Asosan o'zbek va ingliz maqollarini solishtirish uchun o'zbekcha tarjimalarini berish, muqobil variantlarini keltirish va semantik xususiyatlarini isbotlash ishlari qilingan. Shunga ko'ra, o'zbek va ingliz tillarida maqollarning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganilgan. Maqollarning semantik xususiyatlariga ko'proq to'xtalangan. Ammo o'zbek va ingliz maqollarining lingvokulturologik jihatlarini haqida uncha ko'p ishlar qilinmagan.

O'zbek va ingliz maqollarining lingvokulturologik jihatlarini tahlil qilish jarayonida har ikkala xalqning tili va madaniyatining bir – biriga bo'g'liq ekanligi juda muhimdir. Shunga ko'ra, lingvokulturologik jihatdan tahlil qilingan ayrim maqollar ba'zan ikki xalq tomonidan bir xil, ba'zan umuman boshqacha ifoda bilan o'zining xususiyatlarini ochib beradi. Shu o'rinda ingliz va o'zbek maqollarida xalqning o'tmishidan bugungi kunigacha bo'lgan barcha o'zbek va ingliz millatiga xos urf-odatlar o'z aksini topgan va xalq o'g'zaki ijodining namunalari sifatida maqollar bu vazifani bajarishda yetakchilik qiladi. O'zbek va ingliz xalqining mentalitetiga xos jihatlarni o'rganishda o'zbek va ingliz maqollari bu ikki xalqning o'ziga yarasha o'xshash va farqli tomonlarini ko'rsatib bera oladi.

O'zbek va ingliz xalq maqollarini mavzu jihatdan tahlil qilib, o'zbek tilida mavjud bo'lgan maqollardagi mavzularning barchasi ingliz xalq maqollarida ham uchrashi mumkin degan xulosaga keldik. Har ikkala tildagi maqollarning bir xil mavzudagi bir-biriga o'xshash ekvivalentlarini topish mumkin. Natijada har qanday mavzudagi maqolni olmag, u har ikkala tilda o'z muqobil variantiga egadir. Xullas, ingliz va o'zbek maqollarining mavzu doirasi rang-barang va har ikki tilda deyarli bir xil mavzular mavjud. Biroq ayrim mavzudagi maqollar bir tilda ikkinchi tilga nisbatan ko'proq uchrashi mumkin. Buning sababi ko'p sonli

maqollarni qamrab oluvchi mavzular xalq hayotining asosiy bo'g'inini tashkil qilishidadir.

Har ikki tildagi maqollarni qiyosiy tahlil qilish jarayonida xalqning mentaliteti va milliy xarakteri asosiy yetakchi hisoblanadi. Shu o'rinda ingliz va o'zbek xalqining o'ziga xos mentaliteti va urf-odatlaridan kelib chiqqan holda tildagi maqollar ixcham va ifodali tarzda xalqlarning milliy o'zligini ko'rsata oladi. Oila va qarindosh urug'chilik munosabatlariga jiddiy qaralishi o'zbek maqollarida yaqqol tus olgan bo'lsa, uy hayvonlariga bo'lgan mehrning kuchliligi ingliz xalq maqollarida ko'proq gavdalanadi. Bundan tashqari, xalqlarning milliy taomlari, milliy kiyimlari ham xalq maqollarida uchraydi. Ana shu xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, bu ikki xalqning o'zaro o'xshash va farqilil jihatlarini o'rgana olamiz.

Bir so'z bilan aytganda, ingliz va o'zbek xalq maqollari bu xalqlarningning madaniy merosidir. Ularda ingliz va o'zbek xalqning barcha o'y – fikrlari, dunyoqarashi, turmush tarzi, fe'l – atvori va e'tiqodi aks etadi. Har bir millat o'ziga xos tavsiflarga ega ekan, bu ularning maqollariga ham ta'sir etmay qolmaydi. Hatto ayrim ingliz va o'zbek maqollardagi mavzular o'xshash bo'lsada, ulardagi obrazlar takrorlanmasligi bilan ajralib turadi. Aynan ana shu tasvirlar maqollardagi milliy bo'yoqdorlikni ta'minlaydi.

Ingliz va o'zbek maqollarining semantik xususiyatlarini o'rganish jarayonida, ayrim mavzudagi maqollarning o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqdik va quyidagicha xulosalarga keldik. Ya'ni:

- Ingliz maqollarini o'zbek tiliga yoki o'zbek maqollarini ingliz tiliga tarjima qilish va maqollarning muqobil variantlarini keltirish jarayonida aynan ma'no mazmunini saqlab qolish juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham maqollar bilan ishlash avvalo ularning semantik xususiyatlarini, har bir maqolning asl ma'no-mazmunini chuqur o'rganib chiqishni talab qiladi. Aks holda xato tahlil qilingan maqol boshqa tilda o'zining asl ma'nosi butunlay yetkaza olmasligi mumkin;

- Ingliz va o'zbek tilidagi mehnatsevarlik mavzusidagi maqollarning katta ko'pchiligi semantik jihatdan bir-birini ta'minlaydi. Har ikki tildagi mehnatsevarlik mavzusidagi maqollarda insonni mehnatkash bo'lishga undash, dangasalik va ishyoqmaslik insonning eng jirkanch illati sifatida qaraladi;

- O'zbek va ingliz tillaridagi ko'pchilik yaxshilik va yomonlik mavzusiga oid maqollar ham deyarli bir xil ma'no- mazmunga maqollarining barchasida yaxshilik eng buyuk ezgu ish sifatida baholangan bo'lsa, yomonlik insoniyatning eng razil va jirkanch tomoni ekanligi ko'rsatiladi;

- Ingliz va o'zbek xalq maqollarining ko'pchilik qismida hayvon obrazlari ifodalangan bo'lib, ularning asosiy funksiyasi inson xarakterini ifodalashdir va hayvon obrazlari qatnashgan maqollar insonlarning asosan ijobiy va salbiy xarakterlarini tavsiflaydi;

- Hayvon obrazlari keltirilgan ingliz tilidagi maqollarning o'zbekcha muqobil variantlarida aynan bir xil hayvonning nomi ishlatilmasligi yoki umuman hayvon nomi qatnashmasligi maqolning har ikki tildagi umumiy ma'nosiga ta'sir ko'rsatmaydi. Xullas, keltirib o'tgan mavzulardagi maqollarning har ikkala tilda unchalik katta farqlari topilmadi. Biroq asosiy manba sifatida foydalanayotgan kitobimiz K.M.Karamatova va H.S.Karamatovlarning "Proverbs. Maqollar. Пословицы" da ayrim maqollarning variantlari bir-biriga aynan to'g'ri kelmaydi. Shuning uchun ham, maqollarning semantik lingvokulturologik jihatlarini chuqur o'rganish va ularni semantik tahlil qilish orqali ingliz va o'zbek tillaridagi ekvivalentlarni to'g'ri tanlay olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

Normativ huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 1997 yil 29-Avgustdagi 453- I- son Qonuni bilan tasdiqlangan.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2012 йил 10-декабрдаги "Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора тadbirlari tўғрисида" ги ПҚ №1875-сонли қарори.

Ilmiy asarlar ro'yhati:

3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. O'zbekiston-2018
4. Arora, S. The Perception of Proverbiality. De Proverbio. 1984. – 244p.
5. Azar B.S. Understanding and Using English Grammar. Third Edition. – N. – Y.: 1999. – 420 p.
6. Azar A.S., Azar D.A. Fundamentals of English Grammar. Second Edition. – USA.: Longman, 1994. – 420 ö.
7. Broukal M., Pineiro C. Grammar. Form and Function. N1. McGraw-Hill. – New-York.: 2004. – 416 p.
8. Broukal M., Pineiro C. Grammar. Form and Function. N2. McGraw-Hill. – New-York.: 2004. – 265 p.
9. Broukal M., Pineiro C. Grammar. Form and Function. N3. McGraw-Hill. New-York.: 2004. – 385 p.
10. Beruniy A. R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar // Tanlangan asarlar. T. 1. – T., 1968. -198 b.
11. Close R.A. A Reference Grammar for Students of English. – M.: Prosvescheniye, 1979. – 342 p.
12. Falk, J. Linguistics and language: a survey of basic concepts and implication. 2nd Ed,- Canada: Michigan University Press, 1978, – 561p.
13. Fries Ch. The Structure of English. An Introduction to the Construction of English Sentences. – London.: Longman, 1963. – 385 ö.
14. Galperin I.R., Stylistics. – M.: Higher School Publishing House, 1971. – 343p.
15. Íiraga M.K. Cultural, Psychological and Typological Issues in Cognitive Linguistics. – Armsterdam, Philodelphia: Benjamin, 1999. – 338 p.
16. Honeck, R. A proverb in mind: the cognitive science of proverbial wit and wisdom. – USA.: Lawrence Erlbaum, 1997. – 277p.
17. Ilyish B. The Structure of Modern English. – L.: Prosvesheniye, 1971. – 366 p.

18. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. -T.: O'qituvchi, 1990. - 303b.
19. Karamatova K.M., Karamatov H.S. Proverbs–Maqollar– Пословицы. – T.: Mehnat, –2000. – 398 b.
20. Korunets I.V. Theory and Practice of Translating. - Vinnytsia: Nova Knyga, 2001. – 265p.
21. Marvin, D.E. Antiquity of Proverbs. - New York and London: G.P Putnam Sons, 1922. – 103 p.
22. Madayev O., Sobitova T. Xalq og'zaki poetik ijodi. – T.: Sharq, 2010. – 207b.
23. Meider, W. Dundes, A. The Wisdom of Many: Essays on the Proverb. - NewYork: Garland, 1995. – 340 p.
24. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. O`zbek xalq maqollari. – T.: Sharq, 2005. –508 b.
25. Mollanazar, H. Principles and methodology of translation. - Tehran: SAMT, 2001.– 215p.
26. Newings M. Advanced Grammar in Use. –Cambridge: Cambr. Univ. Press, 2002. – 252 p.
27. Norrick, N.R. How Proverbs Mean? Semantic Studies in English Proverbs. - Amesterdom: Mouton, 1985. – 232 p.
28. Raymond Murphy. English Grammar in Use. Second Edition. Cambr. Univ. Press. 1995. – 350 p.
29. Razzaqov H. O'zbek xalq og'zaki ijodida satira va yumor. – Toshkent, 1965. – 236 b.
30. Safarov O. O'zbek xalq og'zaki ijodi T.: 2000. – 156 b.
31. Samadov Q. Maqollarimiz mohiyatiga doir. T.: O'zbekiston Madaniyati. – 1965. -213 b.
32. Samovar, Larry A., Richard E. Porter, and Lisa A. Stefani. Communication between Cultures. Edited by Randall Adams. Third ed, Wadsworth Series in

- Communication Studies. - Belmont, CA: Wadsworth Publishing, 2009. – 412 p.
33. Siedl J., McMordie W. English Idioms and How to Use them. – M., 1983. – 265p.
  34. Sulaymonov M. O'zbek xalq og'zaki ijodi(o'quv-uslubiy qo'llanma), Namangan .2008. –120 b.
  35. Swan M., Walter C. English Grammar. – Cambridge: Cambr.Univ. Press, 1990. – 152 p.
  36. Taylor A. The Proverb. –Harvard University Press, 1985. – 234 p.
  37. Trench, C.R. On the Lessons in Proverbs. -New York: Redfield, 1853. – 157p.
  38. Teliya V. Bragina N. Oparina E. Sandomirskaya I. Phraseology as a language of culture: its role in the representation of a collective mentality in Cowie (ed.) 1998. –203p.
  39. O'zbek xalq maqollari, 2-tom T.: Fan. 1987. – 370 b. 77. O'zbek xalq maqollari 1-tom T.: Fan. 1987. – 365 b.
  40. Абдуазизов А.А. Тилшуносликка кириш. 2-қисм. Лексикология ва семисиология. Гоамматика. Т.: 1999. – 57 б.
  41. Абдуллаев Х.Д. Халқ мақолларининг “Қутадғу билиг” поэтикасидаги ўрни ва бадиий эстетик функциялари: Филол. фан. номзоди ...дис. Т., 2005. – 152 б.
  42. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. М.:1961. 236 ст.
  43. Аникин В.П. Мудрость народов // Пословицы и поговорки народов востока. – М.: Наука, 1961. – 76 с.
  44. Атаханова Г.Ш. Номинации “возраст человека” в когнитивно-прагматическом и лингвокультурологическом аспектах (на материале англ. языка): Автореф. дис.... канд.филол.наук. – Т., 2006. – 20с.
  45. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1966. - 200 с.

46. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. В кн.: Лексикология и лексикография. – М., 1977. – 278 ст.
47. Влахов, С., Флорин, С. Непереводимое в переводе, - М., 1980. – 244 с.
48. Вяльцева С.И. Речевое использование английских пословиц. М., 1977 – 106 с.
49. Галперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
50. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. М., 1995. 232 с.
51. Головин Б.Н. Введение в языкознание (Издание 3-е). – М.: Высшая школа. 1977. – 311 с.
52. Горький М. Материалы и исследования. Т., 1934 . – 146с.
53. Ирискулов М.Т. Тилшуносликка кириш. Т.: Ўқитувчи. 1992. – 256 б.
54. Камбарова З.А. Актуализация фразеологических единиц в языке английской газеты. – М., 1977; -166 ст.
55. Касевич И.Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. М.: Наука, 1988. 309 с.
56. Качалова К.Н. Израилевич Е. Практическая грамматика английского языка. – Бишкек: Туркестан, 2005 - 660 с.
57. Кириллов В.И. Старченко А.А. Логика. – М.: Юрист, 2005. – 269 с.
58. Кононов А.Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. – М., Л.: 1960/ - 446 с.
59. Кобозеба И. М. Лингвистическая семантика. – М., 2004 – 281 с.
60. Корнилов О.А. Языковые картины мира как отражение национальных менталитетов. Автореф ... докт. Филол. Наук. – И., 2000. -45 с.
61. Ломтев Т.И. Предложение и его грамматические категории. – М.: Изд. МГУ, 1972. – 199 с.
62. Маматов А.Э. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида лексик ва фразеологик норма муаммолари. – Тошкент: 1991. – 274 б.

63. Маслова Ю. С. Когнитивная лингвистика (учебное пособие). – М., 2004. – 281 с.
64. Махмудов Н, Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1995. – 230 б.
65. Порудоминский В.И. Жизнь и слово: Даль. Повествование. – М.: Мол. Гвардия, 1985. – 171 с.
66. Печенцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. – Киев , 1971. – 191 с.
67. Расулова М.И. Основы лексической категоризации в лингвистике. – Т.: Фан, 2005. – 268с.
68. Реимов Б.Х. Фразеологические единицы английского языка характеризующие эмоциональное состояние человека: Автореф. дис .... канд.филол.наук. – Ташкент, 2005. – 22с.
69. Розина Р.И. Человек и личность в языке // Логический анализ языка: Культурные концепты. – М., 1991. – С.52-56.
70. Филицына В.П. О пословицах и поговорках как материале фразеологического словаря. В кн.: Проблемы фразеологии. – М – Л., 1964. – 78 ст.
71. Ширяев Е.Н. Культура русской речи и эффективность общения. – М., 1996. – 254 с.
72. Юсупов У.К. Проблемы сопоставительной лингвистики. Автореф. ... докт. Филол. Наук. – М., 1983. – 35 с.
73. Юсупов У.К. Сравнительный анализ английских и узбекских сложноподчиненных предложений с придаточными условными. Автореф. ... канд. Филол. Наук. – Т., 1971. – 29 с.
74. Юсупов Ў.Қ. Маъно, тушунча, концепт ва лингвокультуреда атамалари хусусида // Стилистика тилшуносликнинг замонавий йўналишларида. Илмий-амалий конференция материаллари. – Т., 2011. – Б. 49-55.

75. Язык и этнический менталитет / Отв.ред. З.К.Тарланов. – Петрозаводск, 1995. – 140б.

76. Якубов О. Эр бошига иш тушса. Сайланма. Т.: Адабиёт ва санъат, 1987. – 524 б.

Foydalanilgan lug'atlar:

77. Cambridge Advanced Learners Dictionary. 2003. (Electron Version).

78. English Vocabulary in Use. Michael McCarthy., Felicity O'Dell. Cambridge University Press, – Cambridge, 1994. – 296 p.

79. Electronic Oxford Dictionary. 2005. (Electron Version).

80. Fergusson R. Dictionary of Proverbs, Penguin Books, 1983. – 325 p.

81. Hojiyev A., Nurmonov A. Hozirgi o'zbek tili faol so'zlarining izohli lugati. – Т.: Sharq, 2001.

82. Oxford Concise Dictionary of Proverbs. Oxford University Press, 2003. – 364p.

83. Фхмедова О.С. словарь лингвистических терминов. – М.: СЭ, 1969. 608 с.

84. Бердиёров Х, Расулов Р. Ўзбек тилининг паремиологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1984. – 232 б.

85. Кунин А.В. Фнгло-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 19894. – 942 с.

86. Маъруфов Т. Ўзбек тилининг изохли луғати. – Москва.: «Рус. язык», 1981, – 520 б.

87. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тили этимологик луғати (туркий сўзлар). - Тошкент: Университет, 2000. – 402 б.

88. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати II/ араб сўзлари ва улар билан ҳосилалар. – Т.: Университет, 2003. – 335 б.

89. Шомақсудов Ш., Шорахмедов Ш. Хикматнома. Ўзбек мақолларининг изохли луғати. Т., 1990. – 523 б.

Internet saytlari:

1. <http://www.oxfordhouse.com>

2. <http://www.yourdictionary.com>
3. <http://www.english-zone.com>
4. <http://www.longman.com>
5. <http://www.encarta.com>
6. <http://www.uzbekistan.org/news/archive/>
7. <http://www.phrases.org.uk/meanings/proverbs.html>
8. <http://www.thesaurus.com/browse/proverb>
9. <http://www.cogweb.ucla.edu/Discourse/Proverbs/English.html>.
10. <http://www.executableoutlines.com/pdf/prso.pdf>

ILOVA

1- Inglizcha maqol 1- O'zbekcha ma'nosi 3- O'zbekcha ekvivalenti

1. The higher the ape goes, the more he shows his tail.
Maymun qanchalik yuqori chiqsa, dumini shunchalik ko'proq ko'rsatadi.
Echki yugurib, kiyik bo'lolmas.
2. An ass between two bundles of hay.
Ikki bog' pichan orasida arosatda qolgan eshak.
Ikki quyonning ketidan quvgan, Ikkalasidan ham quruq qolar.
3. An ass in a hon's skin.
Sher terisidagi eshak.
Kalla boshqa, salla boshqa.
4. Catch the bear before you sell his skin,
Ayiqning terisini sotishdan oldin, o'zini tutgin.
Ot kimniki — minganniki, To'n kimniki — kiyganniki.
5. A bird in hand is worth two in the bush.
Butadagi ikkita qushdan, qo'ldagi bittasi yaxshi.
Nasiya saryog'dan Naqd o'pka yaxshi.
6. Birds of a feather flock together.
Bir balandlikda parvoz qiladigan qushlar galaga to'planishadi.
Har qush o'z to'pi bilan.

7. Every bird likes its own nest.

Har qush o'z uyasini der.

O'rgimchak ham o'z uyim der.

8. It is an ill bird that fouls its own nest,

Yomon qush o'z uyasini bulg'ar.

O'lgisi kelgan shoqol iniga qarab uvillar.

9. Old birds are not to be caught with chaff.

Qari qushni tuzoq bilan tutib [aldab] bolmas.

To'rga tushgan baliq qarmoqdan qo'rqmas.

10. There are black sheep in every flock.

Har podaning o'z qora Bitta tirraqi buzoq, qo'yi bor.

Bir to'p podani buzadi.

11. All cats love fish but fear to wet their paws.

Mushuk baliqni xush ko'rar, ammo oyog'ini ho'llashdan qo'rqar.

Baliqni xush ko'rgan, qiltanog'idan qo'rqmas.

12. A cat in gloves catches no mice.

Mushuk qo'lqopda sichqon tutolmas.

Burga tutmoq uchun ham barmoqni ho'llamoq kerak.

13. Jeach the cat the way to the kirn.

Mushukni hosil bayramiga olib bormoq.

Tulkiga rahm qilsang, Tovug'ingdan ajraysan.

14. What can you have of a cat but her skin.

Mushukdan terisidan o'zga nima ham olardingiz.

Daryodan bir tomchi, To'ng'izdan bir tuk.

15. When the cat's away, the mice will play.

Mushuk ketsa, sichqon o'yinga tushadi.

Mushukning o'lgani — sichqonga to'y.

16. Don't count your chickens before they are hatched.

Jo'jalaringni tuxumdan chiqmasidan sanama.

Chuchvarani pishirib sana, Jo'jani — ochirib.

17. As the old cock crows, so doth the young.

Yosh xo'roz qari xo'roz singari qichqiradi.

Qush uyasida ko'rganini qiladi.

18. A cock is valiant on his own dunghill.

Xo'roz o'z go'ng uyimida botir.

O'z joyida laycha ham sher.

19. All are not thieves that dogs bark at.

It hurigan har bir kishi ham o'g'ri bolavermaydi.

It hurishi — gumon tug'ishi.

20. Better be the head of a dog than the tail of a lion.

Arslonning dumi bo'lgandan ko'ra itning boshi bo'lgan afzal.

Arslonning o'ligi — sichqonning tirigi.

21. A dog in the manger.

Pichan ustidagi it.

O'zi yemas, it - ga bermas.

22. The dogs bark, but caravan goes on.

Itlar hurar, karvon esa o'tar.

It hurar — karvon o'tar.

23. Every dog has his day.

Har bir itning o'z kuni bor bo'ladi.

Omadi kelsa, sichqon filni yengadi.

24. Let sleeping dogs lie.

Uxlab yotgan kuchuklarni uyg'otmang.

Yotgan ilonning quyrug'ini bosma.

25. A dog will not howl if you beat him with a bone.

Itni suyak bilan ursang, vovullamaydi.

Itni suyak bilan ursangiz, qopmas.

26. Keep a dog and bark oneself.

Iti bo'la turib, o'zi vovullar.
Eshak minganning oyog'i tinmas
27. A living dog is better than a dead lion.
O'lik arslondan tirik it afzal.
O'lik arslondan tirik sichqon a'lo.
28. An old dog barks not in vain.
Qari it bekorga hurimaydi.
Qari it ko'p yo'l bilar.
29. An old dog will learn no new tricks.
Qari it yangi hunar o'rganmas.
It qarisa, yotgan yeridan xuradi.
30. A staff is quickly found to beat a dog with.
Itni urishga tayoq tez topiladi.
Tayoq maymunga namoz o'qitar.
31. Two dogs over one bone seldom agree.
Ikki it bir suyak ustida kamdan-kam chiqisha oladi.
Itidan suyak ortmas, Mushukdan — bez.
33. All is fish that comes to his net.
Nimaiki ilinsa to'riga — baliq bolib ko'rinar ko'ziga.
Tovuqning tushiga don kirar.
34. Fish in the air.
Havoda baliq tutmoq.
Behuda harakat beburd qilar.
35. The best fish are near the bottom.
Baliqning sarasi suv tubida suzadi.
Baliq suvning chuqurini, mard ishning qiyinini izlar.
36. Fish begins to stink at the head.
Baliq boshidan sasiy boshlaydi.
Baliq boshidan chiriydi.

37. A fish out of water.

Suvdan tashqaridagi baliq.

Baliqning tirikligi suv bilan, Odamning tirikligi odam bilan.

38. There's fish in the sea, as good.

Dengizda baliq kabi ko'p.

Keng bo'lsang, kam bo'lmaysan.

39. Nothing must be done hastily but killing of fleas.

Burga o'ldirishdan o'zga ishda shoshish kerak emas.

Shoshgan pashsha sutga tushar.

40. Almost never killed a fly.

Hatto pashshani ham o'ldirmagan.

Mushugiga ham pisht demaydi.

41. When the fox preaches, then beware your geese.

Tulki nasihat qila boshlaganda, g'ozlaringizni qo'riqlang.

Tulkining hiylasi ko'p, yaxshisi — qochmoq.

42. The fox knows much, but more he that catches him.

Tulki ko'p narsani biladi, ammo uni tutgan ko'proq biladi.

Tulki qanchalar qochmasin, borar joyi — mo'ynado'zning do'koni.

43. All his geese are swans.

Uning hamma g'ozlari oqqushdir.

Maqtanma g'oz, hunaring oz!

44. As a hen with one chick.

Bitta jo'jali tovuq singari. Hovliqqanga sichqon teshigi ming tanga.

45. Back the wrong horse.

Xato tanlangan ot orqada qolar.

Ot bozori — baxt bozori.

46. Change horses in the midstream,

Daryo oqimi-o'rtasida otlarni almashtirmoq.

Otning zo'ri qiya oshganda bilinadi.

47. A good horse cannot be of a bad colour.

Yaxshi ot yomon tusli bo'lolmaydi.

Tusi yaxshidan chekinma.

48. Half horse and half alligator.

Yarmisiga ot, yarmiga timsoh.

Ot tuz deydi, yigit — qiz.

49. It is the last straw that breaks the camel's back.

So'nggi tomchi tuyaning belini sindirar.

Tuya elakka kelganda oqsar.

50. Can the leopard change his spots?

Qoplon terisidagi dog'larni o'zgartirishi mumkinmi?

Ilon po'stini tashlagan bilan qilig'ini tashlamas.

51. Beard the lion in his den.

Sherning soqdidan o'z uyasida ushlamoq.

Arslon bolasini tutmoq uchun, Arslon uyasiga kirmoq kerak.

52. The lion is not so fierce as he is painted.

Sher aslida tasavvur qilganchalik qo'rqinchli emas.

Qo'rqqoqa ip ilon bo'lib ko'rinadi.

53. Throw smb. to the lions.

Sherlarga yem qilmoq. Itlarga it o'limi.

54. Pigs might fly, but they are very unlikely birds.

Cho'chqalar uchishi mumkin, ammo ular qushlarga aslo o'xshamas.

Baliqning ham sakkiz qanoti bor.

55. Sell a pig in a poke.

Cho'chqani qopda sotmoq.

Bozordagi botmon quyruq, Taroziqa tortgan quyruq.

56. What do you expect from a pig but a grunt.

Cho'chqadan xo'rxo'rdan boshqa nima ham kutardiz.

Eshak hangramasa, hangi demaslar.

57. As a sheep among the Jun oluvchilar oldidagi.
Ochiq qolgan qozonni shearers. qo'ydek. it yalaydi.
58. It one sheep leap over the dyke all the test will follow.
Agar bitta qo'y ariqdan sakrab o'tsa, qolganlari unga ergashadi.
Podani qo'chqor yetaklar.
59. Let every sheep hang by its own shank fli
Har bir qo'y o'z oyog'idan osilsin. Qo'yni ham o'z oyog'idan osadilar, echkini ham.
60. One scabbed sheep infects the whole flock,
Bitta qo'tir qo'y butun podani bulg'ar.
Podada bitta tirraqi ho'kiz bo'lsa, Butun podani tirriq qiladi.
61. Greedy as a wolf.
Bo'ridek ochofat.
Bo'rining o'zi to'ysa ham, ko'zi to'yimas.
62. To keep the wolf from the door.
Bo'rini eshik oldida ushlamoq. Och o'zini o'tga urar.
63. Set the wolf to keep the sheep.
Bo'rini qo'ychivon qilmoq.
Bo'ri bor bolsin desang, qo'y but bolmas.
64. Throw smb. to the wolves.
Kimnidir bo'rilarga tashlamoq.
Bo'rkni tashlab bo'ridan qutulib bo'lmas.
65. Who's afraid of the big bad wolf?
Katta yomon bo'ridan kim ham qo'rqardi? Bo'ri qarisa, itga kulgi bo'lar.
66. A wolf in sheep's clothing.
Qo'y terisidagi bo'ri.
Bo'rini to'q dema, dushmanni yo'q dema.